

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили

ШУЛЯР Василь Іванович

**КОМПЕТЕНТНИЙ
ВИПУСКНИК-ЧИТАЧ:
МОДЕЛЬ, СИСТЕМА КОМПЕТЕНЦІЙ,
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ**

(літературний компонент освітньої галузі
«Мови і літератури»
Державного стандарту базової і повної освіти)

Редактор *Ю. Сафронюк*.
Технічний редактор, комп'ютерна верстка *К. Дорофєєва*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювальні-палітурні роботи *А. Грубкіна*.

Підп. до друку 02.09.2009 р.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Умовн. друк. арк. 3,72. Обл.-вид. арк. 2,77.
Тираж 100 пр. Зам. № 2729.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: vrector@kma.mk.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.

Шуляр В.І.

**КОМПЕТЕНТНИЙ
ВИПУСКНИК-ЧИТАЧ:
МОДЕЛЬ, СИСТЕМА КОМПЕТЕНЦІЙ,
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ**

(літературний компонент освітньої галузі
«Мови і літератури»
Державного стандарту базової і повної освіти)

Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили
Миколаїв – 2009

УДК 371.26
ББК 74.261.8
Ш 95

ДЛЯ НОТАТОК

Рекомендовано до друку вченою радою ЧДУ імені Петра Могили (протокол № 6 від 18.06.09).

Рецензенти:

Семенов О.М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України;

Старіков І.М., доктор психологічних наук, професор МДУ ім. В.О. Сухомлинського;

Цуркан Л.В., Гайчекно О.В., методисти вищої категорії Наукового методичного центру (м. Миколаїв), учителі-методисти Миколаївського муніципального колегіуму;

Яценко Н.А., старший учитель, учитель вищої кваліфікаційної категорії Першої української гімназії імені Миколи Аркаса.

Шуляр В.І.

Ш 95

Компетентний випускник-читач: модель, система компетенцій, критерії оцінювання (літературний компонент освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту базової і повної освіти): [науково-методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 64 с.

ISBN 978-966-336-151-2

У науково-методичному посібнику представлено модель випускника-читача на компетентнісно-діяльнісній основі. Автор уперше на системному рівні запропонував модель літературної компетентності школярів і набір тих компетенцій, які забезпечать його сталий розвиток високої читачької та загальної культури.

Запропонований посібник слугуватиме науковцям, викладачам, учителям літератури, студентам й учням різних типів навчальних закладів.

УДК 371.26
ББК 74.261.8

ISBN 978-966-336-151-2

© Шуляр В.І., 2009
© ЧДУ ім. Петра Могили, 2009

ДЛЯ НОТАТОК

ПЕРЕДМОВА

Від знань, умінь і навичок до компетентностей...

Сьогодні дуже важливим є розуміння того, що людина живе в іншому суспільному просторі, де цінуються не стільки знання, як здатність мобільно й адекватно використовувати та застосовувати їх у практичній діяльності. Компетентнісний підхід охоплює поряд із конкретними знаннями й навичками такі категорії, як здатність, готовність до пізнання, навчання упродовж усього життя, соціальні навички та ін.

Модернізація середньої і вищої школи передбачає і вимагає, по-перше, надання якісної освітньої послуги, по-друге, забезпечення управління якістю. Із показником якості освіти тісно пов'язаний результат навчання, який є системоутворювальним фактором у побудові моделі випускника середньої школи та спеціаліста вищого навчального закладу. Реалізація результативної складової потребує розроблення моделі випускника на компетентнісній основі, де компетентності розуміються «як загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді та цінностях особистості»¹.

У даній роботі представлено деякі результати щодо створення моделі підготовки випускника-читача загальноосвітнього навчального закладу (літературний компонент освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту базової освіти). Автор уперше запропонував компетентнісно-діяльнісну парадигму створення моделі як норми якості й стандарт оцінки результатів літературної освіти школярів.

Модель ураховує вітчизняний і зарубіжний досвід, результати співбесід, обговорень, анкетного опитування керівників навчальних закладів, методистів, учителів-словесників (Миколаїв, Херсон, Кіровоград, Полтава, Чернігів, Харків). Відповідно до нормативних документів Міністерства освіти і науки України представлено ієрархію компетенцій, якими має оволодіти випускник школи в системі літературної освіти, рівні їх сформованості, критерії оцінювання, система управління тощо.

Компетентнісно-діяльнісний підхід у розробленні моделі передбачає розкриття як теоретичних аспектів, методологічної основи, так і представлення моделі компетенцій учня-читача в системі літературної

---

¹ Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти (Наказ МОН України від 05.05.2008 р., № 371)

освіти (предметний і міжпредметний рівні), систему цілей і діагностичних здатностей випускника, рівні сформованості та критерії оцінювання літературної компетентності. Автор спробував на системному рівні подати модель, де зроблено акценти на формуванні літературної компетентності школярів в урочній і позакласній діяльності, яким може бути управління навчальним процесом у досягненні результатів співпраці суб'єктів літературно-мистецького простору. Технологічна модель підготовки компетентного випускника-читача ілюструється різноманітними логіко-семіотичними моделями, схемами, таблицями, які допоможуть учням, учителям-словесникам, керівникам навчальних закладів забезпечувати співпрацю всіх зацікавлених сторін на компетентісно-діяльнісній основі.

Перша спроба створення моделі підготовки випускника-читача в системі літературної освіти на компетентісно-діяльнісній основі є відкритою для доповнень, змін усіма зацікавленими особами. Ваші пропозиції, рекомендації, побажання тільки збагатять її, сприятимуть підготовці успішного випускника української школи, який буде конкурентоспроможним на вітчизняному та європейському ринках, толерантним, гуманним, здатним легко адаптуватися до нових соціальних, життєвих, професійних реалій.

Матеріали просимо надсилати на адресу автора: 54025, м. Миколаїв, проспект Героїв Сталінграду, 13-Г, кв. 18, тел. дом. (0512) 43-06-14; моб. 8 (099) 73-19-853.

ДЛЯ НОТАТОК

З повагою,

Василь Шуляр

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ВСТУП	5
1. Концепція моделі компетентного випускника-читача	8
2. Модель компетенцій учня-читача в системі літературної освіти (предметний і міжпредметний рівні)	13
3. Система цілей і діагностичних здатностей учнів-читачів у літературно-мистецькому просторі	19
4. Рівні сформованості та критерії оцінювання літературної компетентності учня-читача	21
5. Оцінка рівня сформованості літературної компетентності учня-читача за компетенціями	27
6. Літературна компетентність учня-читача в просторі сучасного уроку	38
7. Літературно орієнтоване й освітньо-мистецьке середовище старшокласника-читача як єдність урочної й позакласної діяльності	41
8. Управління навчальним процесом у досягненні літературної компетентності учня-читача	49
ВИСНОВКИ.....	52
ДОДАТКИ	53
Додаток А	53
Додаток Б	54
Додаток В	55
ЛІТЕРАТУРА	57

ВСТУП

Реформування вітчизняної освітньої галузі взагалі та літературної зокрема викликано необхідністю формування особистості XXI століття, яка зможе толерантно увійти в новий освітній і життєвий простір, стати успішним громадянином, гуманістично й патріотично зорієнтованим, конкурентоспроможним на ринку праці. Досягнення означеного стане можливим, якщо, не заперечуючи знаннєвої парадигми освіти, перейдемо на діяльнісну, компетентнісну та особистісно зорієнтовану.

Реалізація компетентнісного підходу стане можливою, якщо всіма суб'єктами навчального процесу буде враховано теорію соціо-, культуро- та природовідповідності побудови змісту освіти. Основою конструювання змісту освіти є соціокультурний досвід людства й діяльнісний підхід.

Ефективній реалізації компетентнісного підходу до літературної освіти школярів сприятимуть система постановки цілей і компоненти соціального досвіду щодо пізнавальної діяльності школяра, оволодіння способами діяльності, досвідом творчої співпраці та емоційно-ціннісних стосунків. Будь-яка діяльність передбачає досягнення результату. Відповідно, й у системі літературно-мистецької освіти учнів результативно-цільовий підхід має враховувати потреби особистості в набутті такого соціально-культурного досвіду людства, який письменником, художником умовно змодельовано в картини життя й матеріалізовано в текст (літературний, мистецький твір).

Зміст літературної освіти та формування інтелігентного, компетентного, кваліфікованого випускника-читача має зважати на накопичений соціально-культурний досвід людства, який включає чотири елементи: досвід пізнавальної діяльності (знання), досвід використання відомих способів діяльності (уміння діяти за зразком), досвід творчої діяльності (уміння приймати ефективні й адекватні рішення в проблемних, нестандартних ситуаціях), досвід забезпечення емоційно-ціннісних стосунків (особистісні орієнтації, смаки, уподобання, ставлення). Набуття такого досвіду випускником-читачем у системі літературної освіти можна представити таким конструктом: «знаю» – «умію» – «творю» – «прагну». Він урахує як рівні навчальних досягнень школярів, так і рівні реакцій учня-читача на літературно-мистецький твір (див. ЛСМ на рис. 3-4).

Останнім часом усе більше обговорюється перехід від кваліфікаційної моделі до компетентнісної, яка має включати всіх суб'єктів навчального процесу і зорієнтована в ідеалі на сферу професійної діяльності кожного. Це викликано виконанням не тільки конкретних функцій, а й інтегрованими вимогами до результату освітньо-літературного процесу.

Модель компетентного учня-читача ураховує, що прийняття рішення кожним суб'єктом відбувається в комплексних динамічних системах (навчальний заклад, основна і старша школа, учнівська паралель, клас, група; світовий, європейський і вітчизняний мистецький простір, літературний процес, жанрово-стильова манера письма, художні твори, текст, образ, деталь тощо). Формування компетентності й компетенцій нами будуть розумітися в контексті сучасних теорій самоорганізації (синергетика), ціннісних орієнтацій (аксіологія), досягнення кожним своєї (на сьогодні) «вершини» розвитку (акмеологія), які виступають важливим персональним ресурсом у системі літературної освіти людини.

Сьогодні суспільству необхідно мати випускника, який не тільки знає і вміє здійснювати якісь операції, а людину компетентну, у якій поєднано «знаннєві» уміння і соціально-культурна поведінка, ініціативність, здатність працювати в групі, прогнозувати й досягати своєї мети, акме-вершини. Важливо, ураховуючи не тільки знання й зміст літературної освіти, формувати універсальні навички й компетенції, які випускник зможе зреалізовувати, застосовувати впродовж усього життя для свого сталого саморозвитку.

У науці й практиці активно використовуються поняття «компетентність» і «компетенції». Ми виходимо з того, що **компетентність** – *реально сформовані особистісні, професійні якості та мінімальний (на сьогоднішній день) досвід роботи вчителя (школяра), який і засвідчує його рівень майстерності тощо; компетенції* – *задана система вимог, норм освітньої чи/і професійної підготовки учня, студента, вчителя, якими вони мають оволодіти, щоб стати компетентним*. Також необхідно зважати й на ту обставину, що в різних ситуаціях компетентність може переходити в компетенцію і навпаки. Наприклад, у загальній моделі випускника літературна компетентність є компетенцією, у системі філологічної освіти учня є мовна й літературна компетентність, яка формується вчителем-словесником.

Виходимо також із розуміння професійно-фахової компетентності вчителя літератури та врахування специфічної літературно-мистецької діяльності школярів, подані поняття розуміються таким чином:

- **професійно-методична компетентність учителя літератури** – інтегральна якість особистості, що має свою структуру, систему

В.І. Шуляр // Філософські науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 256 с.

24. Шуляр, В.І. Учень-читач і вчитель-фасилітатор в умовах 12-річної школи [Текст]: Науково-методичний посібник / В.І. Шуляр, Н.М. Огренич. – Миколаїв: Видавець: Ганна Гінкул, 2006. – 208 с.
25. Шуляр, В.І. Урок літератури в умовах 12-річної школи: 5-9 класи [Текст]: Практико-орієнтована монографія / В.І. Шуляр. – Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2006. – 284 с.
26. Шуляр, В.І. Концепція літературної освіти школярів у системі профільного навчання (проект) [Текст] / В.І. Шуляр // Українська мова та література. – 2007. – Липень (27-28). – С. 47-72.

11. Лутай, В.С. Філософія сучасної освіти [Текст]: Навч. посібник / В.С. Лутай. – К.: Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
12. Лушин, П.В. Учимося фасилитувати [Текст]: Методическое пособие / П.В. Лушин, З.А. Ржевская, Е.Г. Данникова, Н.А. Колтко, О.А. Миненко. – Кировоград, 2003. – 52 с.
13. Макеедова, А.А. Формирование экологической компетентности старшеклассников в природоориентированной деятельности гимназии [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Анна Алексеевна Макеедова; Московский педагогический государственный университет. – Смоленск, 2007. – 19 с.
14. Мистецтво життєтворчості [Текст]: Наук.-метод. посібник у 2 ч. / Ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков та ін. – К., 1997.
15. Пестерева, Ю.В. Реализация компетентного подхода в процессе построения содержания образования в начальной школе [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Юлия Владимировна Пестерева; Адыгейский государственный университет. – Майкоп, 2007. – 16 с.
16. Психологія і педагогіка життєтворчості [Текст]: Навчально-методичний посібник / За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, В.О. Тихоновича. – К., 1996. – 792 с.
17. Радченко, А.Є. Професійна компетентність учителя [Текст] / А.Є. Радченко. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 128 с.
18. Родигіна, І.В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання [Текст] / І.В. Родигіна. – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 96 с.
19. Сазоненко, Галина. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею) [Текст] / Г.С. Сазоненко. – К.: Гнозис, 2004. – 684 с.
20. Тевлін, Б.Л. Професійна підготовка [Текст] / Б.Л. Тевлін. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 192 с.
21. Хуторской, А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Текст] / А.В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – 12 декабря. <http://www.eidos.ru>.
22. Шуляр, В.І. Планування літературної освіти школярів: технологічна концепція [Текст]: Практико-орієнтована монографія / В.І. Шуляр; за редакцією члена-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Н.Й. Волошиної. – Миколаїв: Видавництво «Ч», 2006. – 96 с.
23. Шуляр, В.І. Синергетика в системі професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя літератури: концептуальні підходи [Текст] /

компетенцій, здатностей і способів, які дають змогу фахівцеві на технологічному рівні здійснювати ефективно свою діяльність, забезпечувати ціннісно зорієнтований простір для свого сталого саморозвитку та самовдосконалення й учня-читача з проекцією на одержання гарантованих досягнень наперед заданого кінцевого спільного результату;

- **літературно-мистецька компетентність учня-читача** – ключова інтегральна якість, модель його соціального досвіду, що забезпечує наповнення культурного, освітнього та діяльнісного простору Людини-читача і включає систему цінностей, компетенцій (як загальних, так і специфічних, ключових), які набуті (вироблені) ним у процесі літературно-мистецької співпраці: «учень → автор → художній твір → персонаж → учитель → джерела комунікації → соціум → світова культура».

Нами вперше зроблено спробу на системному рівні запропонувати можливий варіант моделі випускника-читача в системі літературної освіти на компетентісно-діяльнісній основі, зважаючи на специфіку літератури як виду мистецтва.

КОНЦЕПЦІЯ МОДЕЛІ КОМПЕТЕНТНОГО ВИПУСКНИКА-ЧИТАЧА

Модель компетентного випускника-читача в системі літературної освіти зорієнтована на досягнення практичних літературно-мистецьких досягнень, досвід особистої участі в читацькій діяльності, вироблення ціннісних орієнтирів засобами літератури та мистецьких творів, які допоможуть йому самовизначитися й самоутвердитися в професійному житті, соціумі. Також модель вибудовувалася з урахуванням ряду принципів: соціо-, природо- та культуровідповідності, особистісно-діяльнісної зорієнтованості, художньо-мистецької вартісності твору, діалогізму й полілогізму з мистецьким твором, системності духовно-мистецького збагачення читача, толерантності й гуманності в оцінці, ставленні один до одного та літературно-мистецького явища, доцільності й оптимальності у відборі компетенцій літературної діяльності читача.

Засадничими є змістові лінії літературної освіти школяра, визначені Державним стандартом, що передбачають реалізацію літературознавчої, аксіологічної та культурознавчої складових. На нашу думку, вони мають бути доповнені ще двома: комунікативно-мовленнєвою (розвиток зв'язного мовлення учня-читача, риторичної компетенції, уміння виразно читати підготовлений та вивчений текст), діяльнісною (загальні уміння й навички та специфічні у сфері літературної освіти) (див. Додатки, ЛСМ на рис. 6-8).

Реальність соціо-, природо- та культуроорієнтованої діяльності читача в системі літературної освіти на особистісному рівні передбачає його включення як суб'єкта співпраці, здатного вступати в діалог із культурою свого народу та інших національностей. Духовно-мистецька культура може виступати власне як літературна діяльність, носити як загальнокультурний, так і професійно-літературний (мистецький) характер. Тільки в системі особистість читача набуває літературно-мистецького змісту й реалізує себе в літературно-читацькій діяльності. Тобто особистість випускника набуває не тільки навиків із читання, а спроможна засвоєну духовно-мистецьку культуру українського народу, інших національностей засобами літератури спроектувати на вибудову власної ціннісно зорієнтованої, професійної моделі життя, щоб

ЛІТЕРАТУРА

1. Волобуєва, Т.Б. Розвиток творчої компетентності школярів [Текст] / Т.Б. Волобуєва. – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 112 с.
2. Волошина, Н.Й. Технологія вивчення літератури в умовах оновлення змісту освіти [Текст] / Н.Й. Волошина // Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку: Збірник статей до традиційної IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 336 с.
3. Гузик, Надія. Десять ключових компетентностей, які обслуговують особистість та її природний талант: реалізація в умовах шкільного навчання [Текст]: Науково-методичний посібник / Н.В. Гузик. – К., 2006. – 148 с.
4. Державні стандарти базової і повної середньої освіти. Література (Проект) [Текст] // Освіта України. – 14 січня 2003. – № 1-2. – С. 2-5.
5. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти. – Наказ МОН України від 05.05.2008 р., № 371.
6. Зимняя, И.К. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Текст] / И.К. Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. – 5 мая. <http://www.eidos.ru>.
7. Колодько, Т.М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тетяна Миколаївна Володько; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 18 с.
8. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти [Текст] // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: «К.І.С.», 2003. – 296 с.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) [Текст]: Колективна монографія / Під заг. редакц. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
10. Компетентнісний підхід в освіті [Текст]: Методичні рекомендації керівним педагогічним кадрам для проведення науково-практичних семінарів з питань впровадження компетентнісного підходу в практику роботи ЗНЗ / За ред. І.В. Гавриш, К.А. Юр'євої. – Харків: ХОНМІБО, 2005. – 92 с.

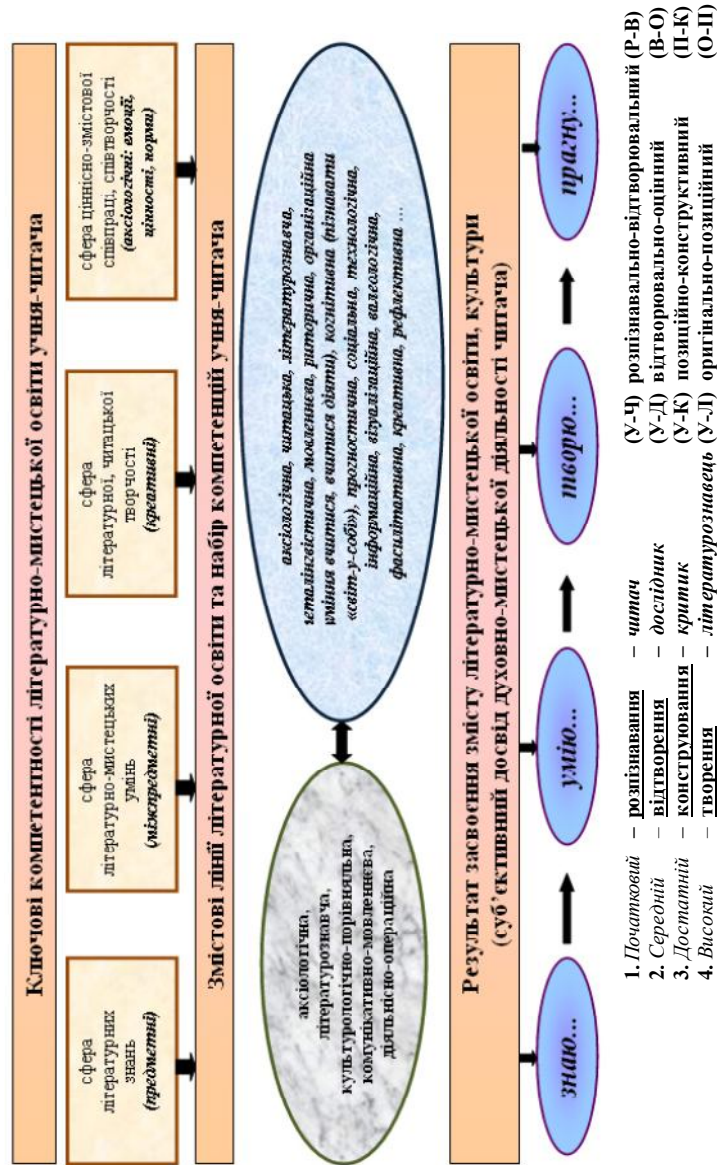

Рис.8. Модель формування суб'єктивного досвіду компетентного читача

забезпечити особистий успіх, сталий розвиток, свою конкурентну спроможність на ринку праці. Це становитиме основу формування її літературної компетентності.

Отже, *літературна компетентність – стала якість літературної освіти особистості-читача, яка забезпечує нерозривну єдність її літературної спрямованості і літературного досвіду в системі духовно-мистецької, літературної, читачкої діяльності*. Вищевикладене можемо представити в логіко-семіотичній моделі (ЛСМ-1), рис. 1.

Рис. 1. Термінологічний простір поняття «літературна компетентність» і сфери вибудови літературної освіти випускника-читача (ЛСМ-1)

Відповідно до «Загальних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» маємо взяти до уваги, по-перше, профільність старшої школи, по-друге, психолого-педагогічні особливості старших підлітків, по-третє, специфічні характеристики літературного розвитку цієї категорії школярів. Тому, вибудовуючи модель компетентного випускника-читача, необхідно спиратися на такі форми і методи, які ставлять старшокласника в позицію дослідника, першовідкривача, щоб задовольнити його особистісні інтереси та мотиви. У зв'язку з цим особливою перспективністю й евристичністю виділяється метод проєктів. Даний метод у системі літературної освіти зорієнтований на самостійну діяльність учня-читача з літературним (мистецьким) твором, органічно поєднується з груповим підходом до навчання та учіння і спрямований на вирішення літературно-мистецької проблеми засобами художнього твору. Також цей метод забезпечує суб'єкту позицію учня-проектанта-читача під час досягнення тканини художнього твору, спроможність висловити свою авторську позицію, вступити в діалог, полілог з автором, літературним персонажем, колегою учнем-читачем, соціумом, вітчизняною та світовою культурою тощо. У кінцевому результаті такий підхід сприятиме вибудові та реалізації власної траєкторії літературних досягнень випускника-читача, які можуть матеріалізуватися в літературне портфоліо учня-читача як накопичувальний засіб видів робіт, що засвідчать як кількісну, так і якісну оцінку досягнень, літературної компетентності.

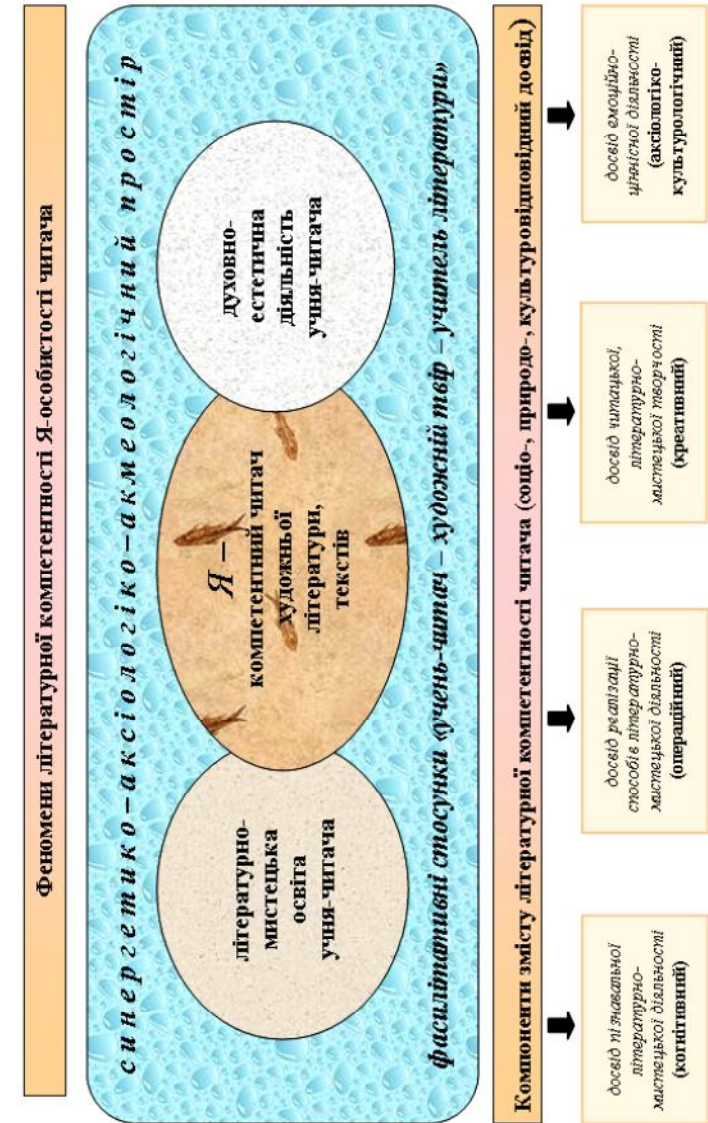
Для забезпечення соціо-, природо-(культуро-)відповідних видів діяльності, які в кінцевому підсумкові допоможуть вибудувати систему компетенцій під час літературної освіти читача, пропонуємо логіко-семіотичну модель (рис. 2) складових суб'єктивного духовно-мистецького досвіду випускника-читача, який складається з чотирьох ключових компетентностей.

Виходимо з того, що, не заперечуючи формування міцних літературних знань, умінь і навичок, які необхідні для духовно-мистецького розвитку дитини-читача, орієнтуємо вчителя-словесника на озброєння школяра такими нормами, прийомами, способами читацької діяльності, які під час літературної практики він може використати, застосувати для вирішення специфічних літературних завдань, а також, не менш важливо, різноманітних життєвих і в перспективі професійних потреб.

Запропонований компетентнісний підхід у системі літературної освіти школярів передбачає засвоєння ними не тільки окремих знань, умінь, а й оволодіння комплексною процедурою, у якій для кожного напряму є відповідна сукупність освітніх, читацьких компонентів, що

Додаток В

МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНТНОГО ЧИТАЧА

Додаток Б

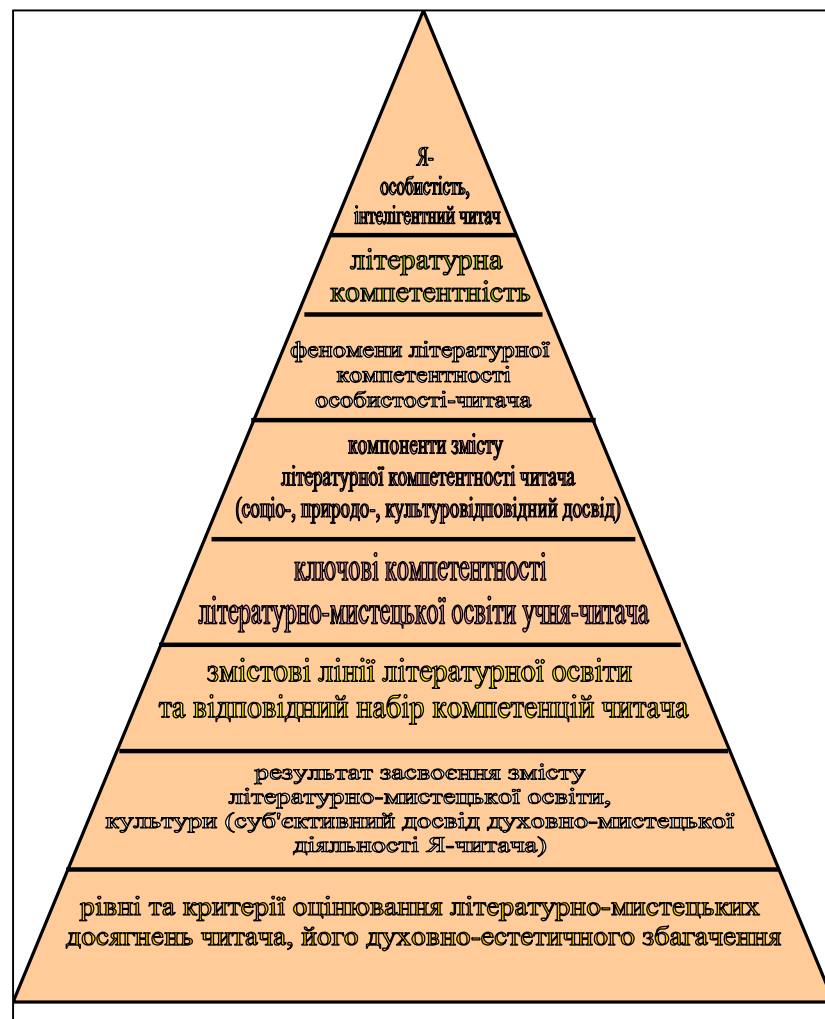

Рис. 7. Піраміда компетентного читача як духовно й естетично збагаченої Я-особистості

забезпечуватимуть особистісно-діяльнісний характер літературно-мистецької співпраці: «учень → автор → художній твір → персонаж → учитель → джерела комунікації → соціум → світова культура».

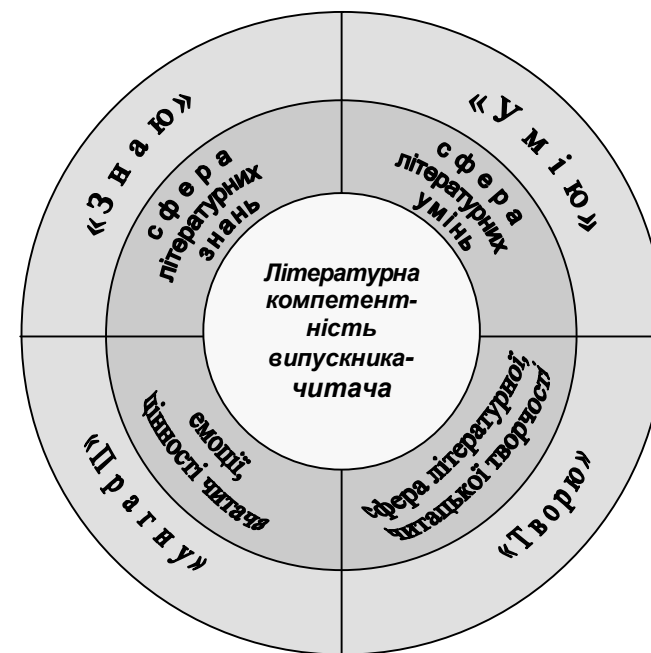

Рис. 2. Складові суб'єктивного духовно-мистецького досвіду випускника-читача

Основа моделі – компетентісно-діялісна парадигма, яка не заперечує знання й навички, але, обмежуючись лише цим, провокує учня бути пасивним об'єктом. Тому для нас важливо зважити на теорію діяльності А. Леонтьєва, яка забезпечить перетворення школяра на активного суб'єкта співпраці в процесі літературної, читачської діяльності. Відповідно, маємо зробити доповнення. За умов упровадження компетентісно-діялісного підходу традиційна тріада має бути доповнена новими дидактичними одиницями:

КУЧ:	→	ЛЗУН:	→	СЛК-ц:	→	ДЧД:	→	СОЗЛП:
Компетентний учень-читач		Літературні знання, уміння, навички		Система літературних компетенцій		Досвід читачської діяльності		Соціальний, особистісно значущий літературний продукт

За умов знаннєвої парадигми в учнів формуються практичні уміння й навички, але вони не стають внутрішньою умовою руху особистості до мети, готовністю до визначених дій і операцій, перетворення тієї суми знань у здатність навчатися впродовж усього життя, розвивати й поглиблювати ті чи інші компетентності. Такий випускник житиме й діятиме як успішний, конкурентоспроможний громадянин незалежно від соціально-політичних, економічних змін у суспільстві, світі, вироблятиме соціальний та особистісно значимий продукт.

Зважимо й на той факт, що 57-ма сесія Генеральної Асамблеї ООН оголосила десятиріччя (2005-2014 рр.) декадою Освіти для сталого розвитку.

Освіта для сталого розвитку – це процес і результат прогнозування та формування людських якостей – знань, умінь і навичок, стосунків, стилю діяльності людей і спільнот, рис особистості, компетентностей, які забезпечуватимуть постійне підвищення якості життя.

Тому система ключових компетентностей випускника-читача забезпечуватиме одночасно/паралельно набуття ним особистісного досвіду формування здатності до сталого розвитку, досягнення акме-розвитку (на сьогодні) шляхом осягнення й засвоєння духовно-мистецької культури українського народу та інших національностей, яка закладена в зміст літературної освіти.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. 6. Структура літературної компетенції читача

ВИСНОВКИ

Реформування галузі освіти взагалі й літературної зокрема вимагає реалізації змістових складових підготовки учнів-випускників за компетентнісно-діяльнісною парадигмою.

Саме на це спрямовано «Модель підготовки компетентного випускника-читача загальноосвітнього закладу (літературний компонент освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту базової і повної освіти).

Узагальнювальний теоретичний матеріал до означеної моделі представлено рисунками 6-8 (у додатку А), які допоможуть зацікавленому читачеві вибудувати власний варіант співпраці на компетентнісно-діяльнісній основі.

Матеріали чітко структуровані й враховують вітчизняний та європейський досвід компетентнісної, діяльнісної, практико орієнтованої, особистісно зорієнтованої освіти. Автором запропоновано стандарт компетенцій, якими мають оволодіти випускники-читачі, щоб засвідчити високий, конкурентоспроможний рівень компетентного учня-випускника ХХІ століття.

Моделі вибудовано з урахуванням позицій останніх наукових досліджень та практики впровадження компетентнісного підходу в системі літературної освіти навчального-виховного процесу. Запропоновано понятійно-термінологічне поле для вчителя літератури й учня-читача з метою кваліфікованої співпраці суб'єктів навчання й учіння.

Представлену модель було апробовано автором упродовж 5-ти років у навчальних закладах м. Миколаєва та Жовтневого району Котляревської ЗОШ І-ІІІ ступенів, Мішково-Погорілівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Миколаївської області.

Цінним є поєднання науково-теоретичного обґрунтування моделі щодо формування компетентного випускника-читача шляхом упровадження й реалізації моделі в практичній діяльності.

2. МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНЦІЙ УЧНЯ-ЧИТАЧА В СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ (ПРЕДМЕТНИЙ І МІЖПРЕДМЕТНИЙ РІВНІ)

Набір компетенцій, якими має оволодіти учень-читач упродовж шкільного життя (і не тільки), підбирався нами з урахуванням напрацювань науковців і вчених, погляду управлінців і адміністрацій навчальних закладів, думки вчителів-словесників, а також точки зору самих учнів-читачів. У зв'язку з цим автором було проведено серію опитувань різної категорії респондентів у містах і областях (Миколаїв, Кіровоград, Полтава, Херсон) під час читання лекцій, зустрічей, презентації проекту концепції літературної освіти школярів в умовах профільної диференціації, відвідування навчальних закладів різного рівня та проведення власних уроків із літератури в Першій українській гімназії ім. М. Аркаса, загальноосвітній школі № 39 І-ІІІ ступенів Миколаївської міської ради, Котляревській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів, Мішково-Погорілівській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів Жовтневої районної ради.

Ядро моделі компетенцій літературної освіти склали ті, які дають можливість випускникові навчального закладу, незалежно від майбутньої сфери професійної діяльності, виявити свою здатність до адекватного досягнення духовно-мистецької культури як вітчизняної, так і світової. А також бути літературно розвинутою Я-особистістю, яка може одержувати естетичну насолоду від літературно-мистецького твору, достойно поцінувати напрацьоване поколіннями, продукувати свої літературні або/й мистецькі тексти. Важливо, що такий читач зможе вибудовувати таку систему цінностей, яка допоможе йому толерантно увійти в соціум, світовий простір, не розгубитися, не втратити свого Я, бути конкурентоспроможним, патріотично зорієнтованим, досягаючи своїх вершин майстерності (на сьогодні), щоб забезпечити свій сталий і літературно-духовний, і професійний розвиток.

Набір компетенцій літературного розвитку читача має враховувати як базовий стандарт, який не повинен бути меншим за кількість

змістових ліній літературної освіти, визначених Державним стандартом, і тими, що нами додані. Актуальними на даний момент вивчення літературно-мистецького матеріалу є й ті, що сприятимуть його зростанню за умови, що учень поповнює цей стандарт тими, які допоможуть це зреалізувати. Кожен має визначитися сам: скільки, коли, за яких умов тою чи іншою здатністю має оволодіти, розвинути, сформувати, щоб стати компетентним і засвідчити рівень свого майстерного володіння. Тобто керуватися принципами доцільності, оптимальності, розумної та якісної кількості.

Набір можливих компетенцій і їх змістове наповнення подаємо в такому варіанті, вважаючи, що вони забезпечать формування літературної компетентності учня-читача, випускника будь-якого навчального закладу.

Читацька діяльність випускника навчального закладу в процесі літературної освіти включає сукупність загальних і специфічних компетенцій, творчих дій, спрямованих на співучасть із автором, персонажем, літературним текстом щодо сприйняття/несприйняття, осягнення тканини художнього твору, розуміння підтексту змодельованих картин життя, здатність їх інтерпретувати та конструювати власний текст відповідно до читацького рівня, життєвого досвіду шляхом мимовільних або/і цілеспрямованих операцій з метою духовно-естетичного збагачення Я-особистості.

Духовно-мистецька культура, літературна освіта, читацька діяльність школяра та професійно-фахова вчителя літератури включає систему специфічних і загальних компетенцій:

- **Компетентність літературно-мистецька учня-читача** як ключова інтегральна якість, модель його соціального досвіду, що забезпечує наповнення культурного, освітнього та діяльнісного простору Людини-читача і включає систему цінностей, компетенцій (як загальних, так і специфічних), які набуті (вироблені) ним у процесі літературно-мистецької співпраці: «учень → автор → художній твір → персонаж → учитель → джерела комунікації → соціум → світова культура».

Складовими її є такі компетенції: *читацька, літературознавча, металінгвістична, комунікативно-мовленнєва, когнітивна, аксіологічна, прогностична, соціальна, технологічна, інформаційна, візуалізаційна, фасилітативна, креативна, рефлексивна, валеологічна, організаційна тощо*.

- **Компетенція читацька** – набута здатність учня до виконання читацьких дій, які сформовані з метою задоволення естетичних, інтелектуальних і діяльнісних потреб людини, що забезпечать діалогічну

Індивідуальне навчання за результатами перевірки

Деяка частина учнів не засвоює з певних причин ту чи іншу тему. Корекція будується за схемою: консультації, групова робота, компенсувальний тренінг, колоквиум, додатковий залік. Зрозуміло, що такий формат можливий лише в другій половині дня, у позанавчальний час за таких умов: виділення годин із варіативної складової базового навчального плану, які будуть спрямовані на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти для тих учнів, які з тої чи іншої причини не змогли зреалізувати свої потенційні літературно-мистецькі можливості під час класно-урочного часу або за додаткові платні послуги у відповідності до нормативно-правових документів.

Цікавою, на наш погляд, є форма організації співпраці – ДІЗи – додаткові індивідуальні заняття, які за своєю суттю допомагають зреалізувати завдання літературної освіти на компенсувальному рівні, на випередження, консультативного характеру, індивідуальної корекції, поглиблення знань, норм і цінностей у читацькій діяльності школярів. Залишилося унормувати такі види занять юридично й фінансово, щоб і вчитель літератури, й учень-читач чітко уявляли та мали можливість у такий спосіб формувати свою професійну й літературну компетентність. Вони (ДІЗи) посилять реалізацію управлінської складової літературної освіти школярів.

довідкову літературу. Одним із елементів аргументації самостійної роботи є постановка проблемного питання, робота над розв'язанням літературно-мистецької, життєвої або моральної колізії. Можна зберегти традиційне ведення читачького щоденника старшокласника, але формат задати довільний. Хай кожен із учнів-читачів запропонує свій варіант (для філологічного напрямку). Учні інших профілів можуть вести зошит із літератури, де робити записи таким чином, щоб засвідчити свій літературний ріст.

Організуючим чинником фасилітативного (партнерського) формату регуляції співпраці «учень-читач – учитель-словесник» є «Програма читачької діяльності та вивчення літературної теми», яка включає:

- 1) назву літературної теми;
- 2) основні твори для читання;
- 3) базові теоретико-літературні поняття;
- 4) твори для вивчення (розказування) напам'ять;
- 5) твори для позакласного читання;
- 6) твори з літератури рідного краю;
- 7) обов'язкові роботи з розвитку зв'язного мовлення;
- 8) поточна та підсумкова атестація (оцінювання, критерії, зразки);
- 9) очікувані (гарантовані, плановані) результати.

Така Програма для учня-читача складається на чверть, пропонується в останній день попередньої чверті, тому зазначаємо семестр, хронологічні рамки фіксованого протікання навчального процесу тощо.

Встановлення зворотного зв'язку

Необхідно контролювати навчально-пізнавальну діяльність учня, спрямовану на формування життєвої та професійної компетенції. Головна функція контролю – корекція навчально-пізнавальної і читачької діяльності учнів. Для організації контролю слід керуватися вимогами тематичної атестації літературних здобутків читачів-учнів, гіпотетично ідеальною моделлю випускника-читача. Важливо з'ясувати, чи всі компоненти програмового матеріалу засвоєні, якого рівня опанування літературно-мистецького матеріалу досягнуто. Крім того, слід пам'ятати, що завдання мають стимулювати пізнавальну діяльність учнів, спонукати до висловлення власної думки, власного ставлення, бажання формувати своє майбутнє професійне Я, бути толерантною особистістю, здатною знайти й утвердити «Себе-у-Світі». Необхідно точно визначати мету контролю, своєчасно заповнювати прогалини в знаннях учнів, формувати літературно-мистецькі, майбутні професійні та життєві компетенції учнів.

єдність співпраці з автором, літературним персонажем, проникнення в нетлінну сутність твору, розуміння текстових і підтекстових уявно змодельованих картин життя тощо.

• **Компетенція проектно-конструкторська** як спосіб і готовність вчителя літератури орієнтуватися та діяти в тій чи іншій сфері діяльності, здатність витримувати систему компетенцій (концептуально-прогностичних, конструкторсько-операційних, моніторингово-рефлексивних, програмно-інструментальних), інтегрувати та вирішувати різні групи навчально-виховних і педагогічних завдань, моделюючи одержання гарантованих досягнень наперед заданого кінцевого результату.

• **Компетенція металінгвістична (лінгвістична)** – здатність учня-читача до осягнення специфічних мовних засобів письменника, що відбивають у певному творі авторську позицію, з'ясування закономірностей організації мовних засобів у художньому творі відповідно до жанрово-родової та стильової манери письма, встановлення діалогічних відношень між об'єктами й суб'єктами всередині художнього твору, визначення складників чи/ї композиційних елементів твору та їх позиційних значень.

Виявом металінгвістичної компетентності учня-читача є вміння виявляти та тлумачити авторське мовлення як вираження індивідуальної, особистісної, значеннєвої позиції письменника, його духовного світосприйняття в порівнянні з висловленнями персонажів, оповідачів твору. Об'єктами й суб'єктами дослідження металінгвістики є репліки дійових осіб та опосередкована присутність автора в драматичному творі; внутрішній монолог ліричного героя, що відтворює переживання; мова і мовлення між персонажами, персонажем і оповідачем, оповідачем і автором в епосі; композиційне виокремлення мови персонажа, оповідача чи автора. Об'єктами є авторські монологи, риторичні та внутрішні монологи персонажів. Тенденції металінгвістики наявні в епістолярних творах, мемуарно-щоденниковій прозі, стилізаціях, пародіях та інших формах інтертекстуальності.

• **Компетенція комунікативно-мовленнєва** – здатність учня-читача до різновекторного виконання, відтворення літературного твору напам'ять або/ї під час виразного, художнього читання, розказування; вміння матеріалізувати в усній або/ї писемній формі шляхом конструювання зв'язної відповіді на запитання й завдання за текстом художнього твору, підготовки висловлювання за визначеною темою,

проблемою, яка враховуватиме жанрово-стильову манеру письма прочитаного літературного тексту чи створення власного оригінального твору.

Оволодіння школярами комунікативно-мовленнєвою компетентністю має виявити рівень читацьких умінь щодо відтворення по пам'яті вивчуваного твору, застосовуючи техніку виразного читання, уміння користуватися різними видами переказування, способами відтворення прочитаного. Наприклад, переказати сцену від імені літературного персонажа; запропонувати інший варіант розв'язки чи колізії, яка представлена автором художнього твору; увести іншу сюжетну лінію (літературного героя (-ів)), суголосну сучасним реаліям життям. Після вивчення теми «Міфи. Фольклорні твори різних жанрів і форм» учням можна запропонувати теми, а форму і жанр обрати самостійно. Наприклад: «Як козаки ввійшли в Інтернет», «Козаки-характерники ХХІ століття», «Двобій братів Котигорошків і Кличків» тощо.

● **Компетенція когнітивна** – здатність читача розширювати, поповнювати та поглиблювати свої знання про автора, персонажів художнього твору, до поступового входження читацької свідомості в художній світ твору, змодельовану письменником картину життя. Набуваючи читацького та життєвого досвіду, когнітивна компетентність забезпечуватиме формування вміння не тільки розуміти задум автора, а й бажання продовжити його, матеріалізуючи у власний текст відповідно до жанрово-стильової манери письма автора, збагачуючи себе як інтелігентну Людину-Читача.

● **Компетенція креативна** – набута або/і вроджена інтегральна пошуково-перетворювальна здатність, яка забезпечує розвиток творчих здібностей суб'єктів літературно-мистецької освіти (учня-читача й вчителя літератури) у процесі читацької діяльності, готовність їх до вияву творчих потенцій у будь-яких сферах діяльності, продукування за зразком чи/ї оригінального власного літературного тексту, художнього твору, виявляючи при цьому особистісне ставлення до прочитаного, змодельованої та оточуючої дійсності, самого себе.

Креативна компетентність уключає низку **компетенцій** і якостей, якими має оволодіти учень-читач, виявляючи тим самим рівень літературно-читачької обдарованості як здатність: до творчої спостережливості за художнім твором; у використанні образної та логічної пам'яті; до сенсорних відчуттів: зорових, слухових, кінестетичних, тактильних, термічних; до використання відтворюючої та творчої

8. УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ У ДОСЯГНЕННІ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ-ЧИТАЧА

Окрім необхідності щодо реалізації змістових ліній літературної освіти школярів, учитель-словесник має набути управлінської компетентності. На основі загальної теорії виділяють чотири етапи управління навчальним процесом:

- подання навчальної інформації;
- організація самостійної роботи;
- встановлення зворотного зв'язку;
- індивідуальне навчання за результатами перевірки.

Подання навчальної інформації

Діяльність учнів на першому етапі – уміння конспектувати лекцію, виділяти ключові питання теми. Бажано подавати матеріал у вигляді опорних схем, причому вчителем озвучуються лише основні питання, частково матеріал виноситься на самостійне опрацювання. Словесник може запропонувати старшокласникам опорний матеріал, у якому видрукувано план, базові поняття, розмістити таблицю, яку використовуємо в динаміці, тобто деякі колонки вже заповнені, інші – потребують доповнення чи під час подальшого прослуховування, чи опрацювання матеріалів із додаткових джерел самостійно тощо. Але вчителю необхідно давати учням інструкцію щодо самостійної діяльності, вказувати джерела інформації.

Під час навчання виділяються такі основні ланки процесу засвоєння:

- отримання інформації;
- переробка, осмислення інформації;
- запам'ятовування та збереження отриманої інформації;
- формування життєвої компетенції (застосування знань на практиці).

Організація самостійної роботи учнів

Для організації самостійної роботи рекомендується навчити учня створювати опорний конспект лекції, конспектувати навчальну та

- 8) результати ДПДЧ (*прямі продукти* дослідно-пошукової діяльності читача: нова інформація про плановані досліджувані об'єкти; нова інформація про об'єкти, які не були предметом спеціального дослідження, *побічний продукт* передбачає виконання функції як побічного, так і прямого. Залежить це від тої мети, яку ставив перед собою дослідник).

Структура дослідницько-пошукової діяльності учня-читача (ДПДЧ)

<i>суб'єкти/об'єкти ДПДЧ</i>	<i>потреби/мотиви ДПДЧ</i>	<i>система цілей ДПДЧ</i>	<i>об'єкт і предмет ДПДЧ</i>
<i>засоби ДПДЧ</i>	<i>процес ДПДЧ</i>	<i>умови і стимули ДПДЧ</i>	<i>результати ДПДЧ</i>

Педагогічні можливості дослідницької методики:

- сприяє формуванню вмінь і навичок самостійної роботи, готує учнів до здобуття знань самостійно (учні вчать прийомам пошуку додаткової інформації, а значить роботі з бібліотечними довідниками, каталогами, словниками, енциклопедіями; оволодівають прийомами стислого і раціонального запису, виписки, анотації, конспекту, реферату тощо);
- стимулює учнів до того, щоб не обмежуватися поверховим сприйняттям будь-якого навчального матеріалу, а глибше осмислити почуте, прочитане, побачене;
- удосконалює аналітико-синтетичне мислення школяра, уміння зіставляти й порівнювати, уявляти й систематизувати уявлене;
- інтенсифікує творчий потенціал дитини, її здібності до імпровізації, інтерпретації та оцінювання певних фактів.

Отже, ефективне формування літературної компетентності випускника-читача багато в чому залежить від мобільної, гнучкої, продуманої системи органічного поєднання урочної й позакласної діяльності всіх суб'єктів навчально-пізнавального процесу. Тільки за таких умов здатність школярів до ефективної і продуктивної літературно-мистецької діяльності в різних соціально-значущих ситуаціях буде високою, забезпечуватиме їх навчання впродовж усього життя й досягнення своїх (на сьогоднішній день) акме-вершин.

уяви; перевтілюватися у створений образ; уявляти та фантазувати; володіти словом для творення усних і письмових текстів, відповідей.

• **Візуальна компетенція** – здатність до мисленнєвого представлення, програвання, бачення себе в ситуації, яка описана автором художнього тексту через усвідомлення особливих образів або/і символів, щоб зрозуміти краще «себе в реальному житті».

Творча візуалізація читача має величезну й потужну силу, яка базується на наших внутрішніх механізмах й енергії, а також умінні творчо спрямовувати свої внутрішні й зовнішні ресурси для того, щоб «бачити», «демонструвати», «створювати для показу» уявлене через вербальні й невербальні засоби, з використанням технічних пристроїв.

Наявність такої «здатності бачити уявлене» допоможе суб'єктам літературної освіти самостійно добувати, аналізувати, відбирати, кваліфіковано моделювати та ефективно використовувати/застосовувати інформацію під час професійно-методичної підготовки словесника та літературної освіти школярів, де посередниками будуть наочні та технічні засоби, інформаційні технології, мультимедіа-ресурси тощо. Реалізація візуальної компетентності суб'єктами педагогічного процесу сприятиме їх професійному зростанню та духовно-естетичному збагаченню, допоможе бути конкурентоспроможним, мобільним і гнучким у швидкозмінному соціумі, світі, здатним конструктивно й толерантно входити в міжкультурний простір.

• **Фасилітативна компетенція** – здатність учня-читача та вчителя-словесника бути *організатором, консультантом і партнером*, жити і діяти компетентно й гуманно в літературно-мистецькому та особистісному просторі, емпатично розуміючи один одного, з безумовно позитивним ставленням і повагою поза всякими умовами один до одного, відчувати себе рівним серед рівних, узгоджуючи свої дії з діями партнерів, толерантно і з повагою ставитися один до одного.

Складові фасилітативної компетентності:

- емпатичне розуміння один одного в процесі літературної освіти, міжособистісних контактів;
- безумовне позитивне ставлення та повага поза всякими умовами один до одного під час читацьких (професійно-фахових) дій, у життєвих ситуаціях;
- конгруентність кожного, його читацьких (професійно-фахових) дій під час співпраці між собою та з літературно-мистецьким матеріалом.

Ключові компетенції словесника-фасилітатора у співпраці з учнем-читачем:

- Здатність бути присутнім, щоб упевненістю та довірою наповнити простір співпраці.
- Уміти бути безстороннім і неупередженим, щоб будь-яка точка зору (позитивна чи/і негативна) була почута або/і з розумінням прийнята, толерантно й аргументовано спростована чи підтверджена.
- Знати, яку методику, технологію обрати/запропонувати, щоб мати гарантований планований результат.
- Уміти організовувати процес учіння, читацькі й міжособистісні дії не тільки за лінійним принципом, а входити в синергетичний життєвий і літературно-мистецький простір.
- Опосередковано впливати на внутрішній світ читача, вибудовувати особистісно зорієнтовану систему цінностей та формування успішної Я-особистості.
- Уміти спілкуватися, говорити так, щоб тебе почули, відчули і зрозуміли та сприйняли.
- Сприймати учнів такими, якими вони є, створювати ситуацію успіху, широко радіти його/своєму успіхові.
- Об'єктивно організовувати само-(взаємо-)оцінювання за чітко визначеними критеріями у відповідності до літературно-мистецької парадигми розвитку учня-читача чи гіпотетично ідеальної моделі учня-читача.

Набір компетенцій як учителем літератури, так і учнем-читачем може видозмінюватися, доповнюватися. Усе залежить від готовності кожного суб'єкта літературної освіти вибудувати для себе таку модель, яка сприятиме його акме-розвиткові. Але кожна з обраних чи/і вибудованих моделей має бути включена до траєкторії особистого літературного розвитку й занесена до персонального портфоліо читача, «Папки успіху» (за А. Фасолею).

Структура дослідницько-пошукової діяльності учня-читача (ДПДЧ) у процесі вивчення літератури має такі компоненти:

- 1) суб'єкти/об'єкти ДПДЧ (ними можуть бути як учень-читач, так і група однокласників, які працюють із літературно-мистецьким матеріалом, визначивши об'єкти дослідження, систему цілей і шляхи, засоби досягнення);
- 2) потреби і мотиви ДПДЧ (навчально-пізнавальні потреби не стільки в розв'язанні проблеми, скільки як набуття дослідно-пошукового досвіду учня-читача; стимулювання шляхом уведення школяра в неоднозначно досліджуваний літературно-мистецький простір з наявною новизною, складністю, невідповідністю та наявністю протиріч у тій інформації, яка сприятиме пробудженню активності та приведе до високих пізнавальних досягнень);
- 3) система навчально-пізнавальних цілей ДПДЧ (здатність вибудовувати систему підрядних і супідрядних цілей та завдань, набуття дослідницького досвіду у відповідності до об'єкта та суб'єкта досліджуваної проблеми з акцентом на занурення читача в інформаційно-насичений літературно-мистецький простір);
- 4) об'єкт і предмет ДПДЧ (формування компетенцій щодо роботи з художніми, літературно-критичними текстами, які виступатимуть як результат творіння людського духу й перебуватимуть у ролі об'єкта-посередника між суб'єктно-об'єктними стосунками дослідно-пошукової діяльності учнів-читачів);
- 5) засоби ДПДЧ (зовнішні засоби: наукові джерела; літературно-мистецька спадщина письменника; епістолярій митця, архівні матеріали; спогади рідних, близьких, очевидців);
- 6) процес ДПДЧ (підсистема пошуку інформації та її інтелектуального придбання; підсистема оброблення здобутої інформації, її перетворення і використання одержаних знань під час вироблення дослідницько-пошукового, читацького продукту діяльності);
- 7) умови та стимули ДПДЧ (фізичні умови: відповідність інтелектуально-вольовим, фізичним можливостям/неможливостям до такого виду діяльності; відсутність достатньої кількості матеріалів, технічних засобів для проведення роботи тощо; соціальні умови: суспільний вплив на проведення чи/і заборону дослідно-пошукової діяльності взагалі й читацької зокрема; система вимог і стимулів до такого виду діяльності; ініціювання займатися таким видом діяльності зі сторони вчителя-словесника, стимулювання та заохочення; окреслення перспектив і наукових (практичних) вигод від такого виду діяльності тощо);

в системі особистісно зорієнтованого навчання. Тоді учень буде не пасивним об'єктом, а суб'єктом процесу навчання й учіння, головною діючою фігурою всього навчально-виховного процесу.

Вищезазначене є головною вимогою нашого часу. Фактом сьогодення є те, що в ХХІ ст., мабуть, уперше в історії людства *покоління ідей, покоління речей змінюються в часі швидше за людину*. Тому навчальний процес слід спрямовувати не тільки на засвоєння базових знань, а й на *набуття учнями вмінь та навичок самостійно засвоювати нову інформацію впродовж усього життя, умінь ефективно використовувати й застосовувати отримані знання в практичній діяльності*. Важливо зазначити, що напрацьоване учнем, його вироблений науковий продукт повинні знайти своє втілення, реалізацію в подальшому. Якщо старшокласник бачить, що підготовлена ним робота затребувана, то очевидним є посилення його мотиваційної сфери. Це також сприятиме формуванню особистості, яка здатна бути самодостатньою, самостійно вирішувати професійні й життєві проблеми, а значить бути конкурентоспроможною.

Методологічною основою такої системи має стати концепція сучасної філософії про людину як носія сукупності суспільних відносин, де вона є суб'єктом діяльності, пізнання і спілкування. Власне засвоєння учнями старшої школи різних видів діяльності забезпечуватиме їх мотиваційно-оцінний, навчально-пізнавальний, діяльнісно-пошуковий і контрольно-рефлексивний аспекти навчання в профільній школі, сприятиме їх особистісно фаховому виборі та майбутньому самоутвердженню в обраній професійній сфері.

Важливо витримати принцип наступності у формуванні креативного учня-читача як в урочній, так і в позакласній діяльності. Формування вмінь і навичок дослідницької діяльності учнів основної і старшої школи (допрофільні і профільні класи) є актуальним і логічним продовженням шляхом:

- постановки проблемних питань та створення проблемних ситуацій на всіх етапах дидактично-мистецької структури уроку літератури;
- творчого використання суперечностей, що закладені були самим змістом чи/ї формою художнього твору, літературно-критичним матеріалом, системою художніх образів чи наявністю неоднозначних філософських та моральних проблем твору;
- ефективного застосування візуальних засобів навчання на семінарсько-практичних заняттях, уроці-конференції чи на етапі узагальнення й систематизації набутих знань і вироблених навичок;
- доречного використання інформаційних і педагогічних технологій навчання в процесі літературно-мистецької освіти школярів.

3. СИСТЕМА ЦІЛЕЙ І ДІАГНОСТИЧНИХ ЗДАТНОСТЕЙ УЧНІВ-ЧИТАЧІВ У ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРИ

Модель системи цілей і діагностичних здатностей у літературно-мистецькому просторі може мати такий вигляд:

І. Рецептивно-продуктивний рівень

1. Розпізнавання: виявлення знань щодо фактів із життя письменника, літературного персонажа, здатності визначати автора художнього твору, приналежності дійових осіб до того чи іншого художнього твору; розуміння сюжету (фабули) твору, теоретико-літературних понять.

2. Відтворення: виявляти розуміння фактів, пов'язаних із життям і творчістю письменника, системи змодельованих подій, персонажів художнього твору; здатність передавати події, що відбуваються у творі, розкривати (розповідати) зміст епізодів, подій, зміст художнього твору в цілому; користуватися різними видами переказування (стисле, вибіркове, детальне); розкривати, з'ясовувати зміст теоретико-літературних понять.

3. Конструювання: виявляти здатність учнів будувати тексти в згорнутому та поширеному варіантах, стисло й повно давати відповіді на питання; встановлювати і пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між особистістю письменника й соціальними явищами, його біографією і творчістю, між подіями в художньому творі, між темою твору й культурологічним контекстом епохи, у яку він був написаний; характеризувати літературний процес, творчість письменника (-ів), героїв художнього твору (-ів); аналізувати й інтерпретувати художній твір, образи (за зразком, алгоритмом, у стандартних і нових ситуаціях), застосовуючи теоретико-літературний інструментарій; аргументувати свої враження від прочитаного й обґрунтовувати своє твердження,

ураховуючи жанрово-стильову манеру письма художника слова, композиційну особливість твору, свій життєвий і читацький досвід, щоб пізнати «Я-себе-соціум».

II. Оригінально-позиційний рівень

4. Творення: виявляти здатність учня-читача в оцінюванні художньо-мистецької вартісності твору, особистості письменника, його творчості, літератури взагалі на інтелектуально-емоційному та аналітичному рівнях, у власному культурологічному контексті; вміння до продовження задуму письменника чи підготовки авторського тексту з урахуванням жанрово-стильової манери письма митця, культурно-історичних умов, у яких писався твір, логіки подій, обставин життя і творчості автора; створювати власний художній текст, вибудовуючи систему подій, художніх образів зі своєю, індивідуальною інтерпретацією.

Реалізація системи цілей і діагностування здатностей учня-читача відбувається у два етапи: **перший варіант** – протягом одного уроку виявляється навченість учнів на рецептивно-продуктивному рівні, другий, оригінально-позиційний, може бути виявлений на уроці розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності (написання творчих робіт, виразне (художнє) читання літературних текстів тощо). Сума одержаних балів за рівні ділиться на два. Виставлений бал є результатом тематичного оцінювання знань і рівня навченості учня-читача. **Другий варіант** – урахування трьох складових: знання літературного матеріалу на рецептивно-продуктивному рівні, вміння складати власні тексти на оригінально-позиційному рівні та здатність учня-читача відтворювати вивчений художній твір напам'ять засобами виразності. Тоді сума балів, які одержав учень, ділиться на три.

В. Моляко, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, Н. Тализіна, Г. Щукіна). Серед психологів плідно розробляли проблему Л. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, філософ Г. Щедровицький. Своє відображення знайшла вона й у методиці викладання рідної мови. Лінгводидактичні аспекти цієї проблеми цікавили О. Біляєва, М. Вашуленка, Л. Скуратівського, О. Кучерук, В. Федоренка, Г. Шелехову, Л. Шевцову та ін. Методисти літератури також не обійшли своєю увагою означене питання: Н. Волошина, Л. Мірошниченко, О. Ісаєва, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Г. Токмань.

Спираючись на концепцію навчальних методів І. Лернера і М. Скаткіна, в основі якої лежить характер пізнавальної діяльності дітей, ми вважаємо, що важливу роль у розвитку творчої самостійної діяльності школярів відіграє саме дослідницький метод.

Метод дослідження, або відкриття, або «розв'язання проблем», є основоположним у методиці творчого навчання, тобто навчання як творчого процесу відкриття дитиною світу. Одним із перших прихильників методу дослідження як провідного в навчанні дітей можна вважати Я. Коменського; важливість його підкреслювали й вітчизняні педагоги та психологи ХХ ст. Найпалкішими пропагандистами активних методів навчання, що передбачають відкриття (дослідження), були Г. Ващенко, В. Вахтеров. Перший запропонував чітку класифікацію методів, які забезпечать поєднання активних і пасивних в організації дослідно-пошукової діяльності школярів, акцентуючи увагу власне на активних формах організації пошуку, здобуття інформації [Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – Видання перше. – Київ, Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.].

На переконання В. Вахтерева, потрібно «викликати» в мозку учня той розумовий процес, який переживає творець і винахідник певного відкриття чи винаходу [Вахтеров В. Избранные сочинения. – Москва, 1987. – С. 145-149]. Учені акцентували виняткову важливість розумових умінь школярів: умінь аналізувати, порівнювати, комбінувати, узагальнювати і робити висновки; умінь користуватися прийомami наукового дослідження бодай на елементарному рівні.

Для оволодіння цими вміннями, потрібно застосовувати евристичний (а не дидактичний) метод викладання та учіння: учитель ставить ту чи іншу проблему, дає матеріал, а учень сам, власними зусиллями відшукує, відкриває те, що було відкрито чи винайдено до нього. За таких умов будуть витримані фасилітативні стосунки між суб'єктами й об'єктами навчально-пізнавального процесу. Таким чином, нами будуть закладені основи формування в школярів умінь і навичок дослідницької роботи

• **Когнітивна** – здатність читача розширювати, поповнювати та поглиблювати свої знання про автора, персонажів художнього твору, до поступового входження читацької свідомості в художній світ твору, змодельовану письменником картину життя.

Набуваючи читацького та життєвого досвіду, когнітивна компетентність забезпечуватиме формування вміння не тільки розуміти задум автора, а й бажання продовжити його, матеріалізуючи у власний текст відповідно до жанрово-стильової манери письма автора, збагачуючи себе як інтелігентну Людину-Читача.

• **Візуалізаційна** – здатність школяра самостійно добувати, аналізувати, відбирати, кваліфіковано моделювати та ефективно використовувати/застосовувати інформацію під час підготовки науково-дослідної роботи, проекту тощо, де посередниками будуть наочні та технічні засоби, інформаційні технології, мультимедіа-ресурси тощо.

Реалізація візуальної компетентності суб'єктами педагогічного процесу сприятиме їхньому професійному зростанню та духовно-естетичному збагаченню, допоможе бути конкурентоспроможними, мобільними і гнучкими у швидкозмінному соціумі, світі, здатним конструктивно й толерантно входити в міжкультурний простір.

• **Риторична** – здатність старшокласника-дослідника виявляти знання з досліджуваної проблеми, демонструвати навички пошуково-аналітичної діяльності читача як критика, літературознавця, яка засвідчить ефективність, успішність і результативність стратегії, тактики, відібраних засобів підготовки роботи, мовленнєво-поведінкових дій у відповідності до заданої прагматичної культурно-комунікативної мети.

Реалізація означеної компетенції учня-старшокласника матеріалізується в текст наукової роботи (реферат, дослідження, курсова робота, проект), який представляється в писемній формі й виголошується під час публічного захисту (усне мовлення).

• **Самовдосконалення** – здатність і потреба учня-Людини-читача, спрямовані на освоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції й самопідтримки, на неперервне самопізнання, розвиток особистісних якостей, формування психологічної грамотності, культури мислення й поведінки як засобами літературно-мистецьких творів, науковими працями, так і прикладами життєвих ситуацій.

Важливо загострити увагу читачів на проблемі формування й розвитку дослідно-практичних, науково-дослідних, творчих здібностей учнів. Вона стала предметом вивчення багатьох учених (Н. Лейтес,

4. РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ-ЧИТАЧА

Усебічний розвиток особистості української дитини, вимоги до освіченості учнів і випускників основної і старшої школи, гарантії держави в їх досягненні визначаються Державним стандартом базової і повної середньої освіти. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури; суспільствознавство; естетична культура; математика; природознавство; здоров'я і фізична культура; технології; і затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 р. № 24.

Освітня галузь «Мови і літератури» складається з мовного і літературного компонентів, кожен із яких має свої складові, ті ж, у свою чергу, містять кілька наскрізних змістових ліній. Метою їх є формування комунікативної і літературної компетенції учнів загальноосвітніх навчальних закладів, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях. Літературний компонент містить такі змістові лінії: аксіологічну, літературознавчу та культурологічну. Вони і формують літературну компетенцію школярів.

Маємо для себе з'ясувати ті протиріччя, які, мабуть, виникали під час підготовки Державного стандарту взагалі й літературного компоненту зокрема, та визначитися, як діяти в їх реалізації, зважаючи на специфіку предмета літератури як мистецтва слова, «красного письменства» та профільне спрямування старшої школи.

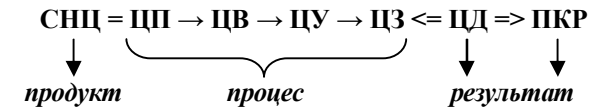
Державний стандарт базової і повної середньої освіти (проект) змістовими лініями передбачав літературознавчу, культурологічну й порівняльну. Заявлена аксіологічна складова знайшла своє відображення в контексті культурологічної. В основній школі це означено досить прозоро: «...визначати національні, конкретно-історичні та загальнолюдські цінності творів різних національних культур...» [2], що не скажеш про старшу школу. Доцільність виокремлення власне аксіологічної змістової лінії є очевидною. Аргументації будуть наведені нами далі.

Виникає питання щодо доцільності введення/залишення порівняльної лінії. Якщо компаративні зв'язки для основної школи не є настільки актуальними, хоча можливими й необхідними, то для старшої школи – одними із засадничих. Власне культурологічна й порівняльна лінії в сув'язі забезпечать старшокласникам розуміння місця вітчизняної літератури в європейській, уявлення про різні прояви і форми національної культури й літератури у світовому вимірі. Не випадково вперше авторами класичної програми з літератури Н. Волошиною, О. Бандурою були введені міжпредметні зв'язки, а в новій програмі авторського колективу Інституту педагогіки АПН України під редакцією професора Н. Волошиної це було поглиблено до рівня рубрик: «Літературні паралелі» і «Мистецькі аналогії». Продовжили цю необхідну тенденцію автори нинішньої програми з літератури за загальною редакцією Р. Мовчан, подавши додатки: «Мистецький контекст» і «Міжпредметні зв'язки». Отже, назване засвідчує необхідність хоча б у практичній діяльності словесника визначати під час планування літературної освіти школярів порівняльну змістову лінію.

Асиметрія між духовністю і матеріальністю, полонізація засобів масової комунікації творами, які більше культивують жорстокість, наше прагнення закласти нову систему цінностей для формування духовно-багатої, естетично розвинутої Я-особистості потребує реалізації аксіологічної змістової лінії. Компетентне професійно-фахове вирішення зазначеного компонента вчителями-словесниками сьогодні важко уявляється і в методиці недостатньо описано. Важливо в цій ситуації уникати однозначності в оцінках і в потрактуванні змальованих уявних картин дійсності в художньому творі, представлених персонажів, образів, появи в літературно-мистецькому процесі тої чи іншої особистості, яка світ змальовує не тільки в реалістичному вимірі. Якщо учень-читач/глядач/слухач стоятиме перед вибором: вартісне – примітивне, прекрасне – потворне і т. ін., а вчитель сприятиме виборові чи/ї побудові дитиною власної системи цінностей відповідно до її нинішнього естетичного розвитку, то є певні гарантії формування розвинутої Я-особистості, яка житиме за тим стандартом, що сама спрогнозувала, і нестиме відповідальність за зроблений вибір самостійно, не звинувачуючи нікого в тому, що їй таку модель поведінки чи життя «нав'язали».

У професійно-фаховій діяльності вчитель літератури не повинен забувати про комунікативно-мовленнєву компетентність читача. Результат читацької діяльності школяра – це здатність побудувати усне чи писемне мовлення у відповідності до жанрово-стильової манери письма автора. Тоді школяреві *стає зрозуміло*, для чого він вивчав літературні жанри, роди, стилі тощо. А його читання (і напам'ять також) засвідчує

цілеприпущення (ЦП), цілевизначення (ЦВ), цілеутворення (ЦУ), мотиви, ціледійснення (ЦЗ), ціледосягнення (ЦД); (планований кінцевий результат як образ бажаного й реального) – ПКР. Або можемо представити це логіко-семіотичною моделлю (ЛСМ):

Наприклад, важливо, щоб учень-читач міг перед вивченням літературної теми, творчості письменника або конкретної проблеми уявити планований результат, знати, як він досягатиметься, за якими критеріями оцінюватиметься, наскільки для нього цей результат є значущим. Чи під час дослідницької діяльності (підготовка наукового реферату, курсової, проекту тощо) старшокласник не зможе вибудувати свою роботу, досягти результату, якщо в нього не буде сформовано названу компетенцію.

• **Проектувальна** – здатність намічати, окреслювати план спільних дій членів групи, колективу (чи своїх власних) щодо вивчення вибраної літературної теми, підготовки конкретної роботи, розроблення проекту, шляхи досягнення.

Проектування може бути тільки теоретичним, тобто підготовлене на папероносієві чи/ї в комп'ютерному варіанті без потреби до озвучення, захисту чи впровадження в практичному житті. Конструювання передбачає обов'язкове втілення напрацьованого в практику діяльності людини, організації, установи тощо.

• **Конструкторська** – здатність читача до раціонально-доцільної розробки літературної, наукової теми, реального втілення в практичній діяльності як матеріалізований продукт.

Наприклад, у читацькому житті школяра: реферат може бути підготовлений, але він не потребує озвучення чи захисту; зібраний краєзнавчий матеріал не матеріалізовано в посібник, аудіо-, відеофрагмент (фільм) – це вияв здатності учня до проектувальної діяльності. Конструкторська компетенція читача матиме ознаки, коли, наприклад, той же написаний реферат, проект буде не тільки озвучено, захищено, а й використовуватиметься вчителем, учнями під час розгляду літературної теми в наступні роки, подаватиметься на виставки, презентації, конкурси тощо.

Ми можемо також говорити про сформованість в учнів-читачів проектно-конструкторської компетенції, бо часто їх розмежувати або не можемо, або й немає в цьому потреби.

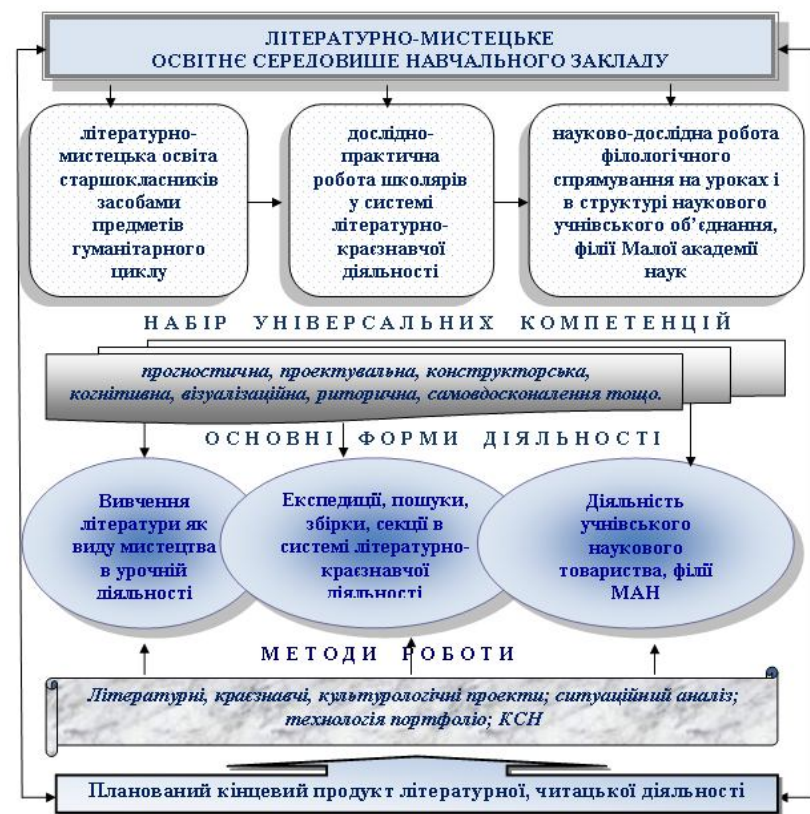

Рис. 5-Б. Модель літературно-мистецького освітнього середовища навчального закладу

Змістове наповнення зазначених компетенцій на стикові літературних знань, власної читацької діяльності, літературно-мистецької творчості може розумітися так:

- **Прогностична** – здатність до передбачення майбутнього кінцевого результату читацької діяльності або/ї літературної творчості, дослідно-практичної чи науково-дослідної роботи, проекту шляхом цілеутворення, постановки мети й завдань у досягненні бажаного кінцевого продукту на основі попередньо заданих (визначених) критеріїв.

Прогнозування розрізняють нормативне, пошукове, оперативне; цілеутворення – стратегічне, тактичне, оперативне. Процес прогнозування проходить такі етапи або проробляються такі мислинні операції:

його ж естетичний рівень сприймання і розуміння ідеї автора, закладену в художньому творі. Традиційною у свідомості та діях словесників залишається позиція, що завершення вивчення художнього твору має закінчитися написанням твору-роздуму. Компетентнісний підхід і до професійно-фахової діяльності вчителя-словесника й школяра вимагає багатоаспектності у формуванні читацьких умінь і навиків. Вінцем одного з таких навиків є здатність учня підготувати творчу роботу (не тільки твір-роздум), яка буде враховувати і розкривати манеру письма митця, чи створити власний оригінальний текст, зрозумівши задум, ідею автора. Але за будь-яких обставин необхідна система уроків розвитку зв'язного мовлення, виразного читання, позакласного читання, літератури рідного краю (по 2 години кожного виду щочверті, на рік – по 8 годин), закладена ще авторами програми Н. Волошиною, О. Бандурою.

Це стосується й такого виду читацької діяльності, як виразне читання/розказування художніх творів. За будь-якого варіанта ми повинні сприяти формуванню впевненості в тому, що кожен може бути автором свого довершеного тексту в залежності від рівня літературного розвитку на сьогодні. Тому й завдання мають передбачати варіанти вибору, хоча б на чотирьох рівнях. Орієнтиром у формулюванні системи завдань, запитань, тем, оцінювання читацьких умінь могла б слугувати вибудована/задана траєкторія літературного розвитку учня-читача. Таке розуміння позиції, продемонстроване нами, включає модель гіпотетично ідеального випускника-читача, що проектувалася за положеннями, які запропонували у свій час Т. Гілберт (США), М. Бахтін (Росія), П. Білоус, Н. Пастушенко (Україна), і яка може мати такий вигляд: *учень-читач, учень-дослідник, учень-критик, учень-літературознавець*, а надзавдання – формування **інтелігентного читача** (див. рис. 3).

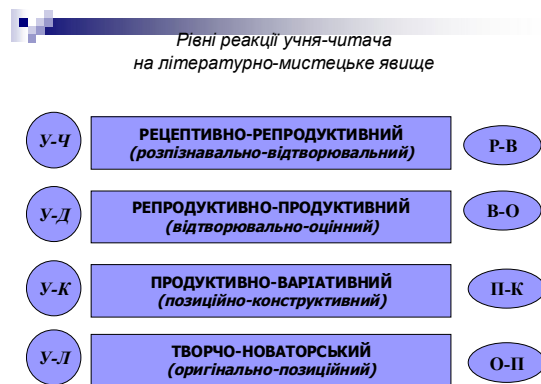

Рис. 3. Гіпотетично ідеальна модель випускника-читача

Із запропонованої моделі названі ролі «спрацюють» лише за умови того, наскільки нормотворчі компоненти (навики) будуть сформовані у випусника. Така модель забезпечує виконання *загальної мети шкільної літературної освіти*, яка пропонується науковцями порізного (Н. Волошина, П. Білоус, В. Марко, Н. Пастушенко), і яка нами представлена таким чином: залучення учнів до найвищих досягнень вітчизняної та світової літератури і культури, національних і загальнолюдських цінностей з метою підготувати інтелектуального, толерантного, патріотично зорієнтованого читача, здатного одержати естетичну насолоду від прочитаного, зрозуміти глибинний зміст твору, осягнути красу й багатство його художньої форми і сформувати себе як *Я-особистість*, збагативши свій духовно-естетичний досвід.

Зважаючи на мету освіти взагалі та літературної зокрема, процес навчання та учіння будемо з урахуванням рівнів реакції школярів на літературно-мистецьке явище. Таку модель нами представлено на рис. 4.

Рис. 4. Рівні реакції учня-читача на літературно-мистецьке явище

Сформованість та здатність до компетентного виконання читацьких функцій учнем може бути структуровано нами на 4 рівні:

- початковий – розпізнавання або розпізнавально-відтворювальний (репродуктивний);
- середній – відтворення або відтворювально-варіативний (адаптивний);
- достатній – конструювання або варіативно-продуктивний (раціоналізаторський);
- високий – творення або продуктивно-технологічний (новаторський).

Кожен із суб'єктів навчального процесу прагне досягти гарантованого планованого результату. Яким би він не був, кожен повинен чітко його уявляти. З цієї метою і вчитель-словесник, і учень-читач мають оволодіти функцією прогнозування. Її реалізація передбачає здатність вибудовувати **систему навчальних цілей**, яка складається з цілеприпущення, цілевизначення, цілеутворення, мотивів, цілездійснення,

7. ЛІТЕРАТУРНО ОРІЄНТОВАНЕ Й ОСВІТНЬО-МИСТЕЦЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТАРШОКЛАСНИКА-ЧИТАЧА ЯК ЄДНІСТЬ УРОЧНОЇ Й ПОЗАКЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із ключових механізмів формування літературної компетентності школярів є етап поєднання філологічних знань з їх власним досвідом у ситуації суб'єктної позиції під час позакласної освітньо-мистецької діяльності культурологічного спрямування. Власне таке спрямування посилить цілий ряд змістових ліній літературної освіти школярів, про які йшла мова вище (§ 2-3).

Можливість такого поєднання забезпечується шляхом органічного поєднання філологічного («Мови і літератури») процесу в просторі освітньо-мистецького середовища навчального закладу різних типів. Моделювання такого середовища здійснюється шляхом розгортання 3-х напрямів діяльності:

- філологічна, художньо-мистецька освіта старшокласників засобами предметів гуманітарного циклу;
- дослідно-практична робота школярів у системі літературно-краєзнавчої діяльності;
- науково-дослідна робота філологічного спрямування на уроках і в структурі наукового учнівського об'єднання, філії Малої академії наук.

Логічно маємо представити набір універсальних (специфічних) компетенцій читача, які забезпечать формування й акме-розвиток літературної компетентності школярів. До переліку універсальних (специфічних) компетенцій учня-читача можуть бути включені: *прогностична, проектувальна, конструкторська, когнітивна, візуалізаційна, риторична тощо*. Набір компетенцій залежатиме ще й від профільних напрямів старшої школи, виконання специфічних видів роботи, методів і прийомів, які забезпечуватимуть філологічну, освітньо-мистецьку діяльність школярів. Можлива логіко-семіотична модель подана на рис. 5-Б.

більшості своїй на передачі готових знань або/чи досвіду професійної підготовки. Саме це й зменшує і збіднює педагогічну культуру вчителя до рівня інформатора й ментора під час реалізації освітньо-культурологічної мети.

Фасилітативний тип учителя літератури й учня-читача здатний увійти в європейський простір, не втративши свого національного, набути нових чи/й оновлених смислів і цінностей педагогічної/читацької культури: культури поваги й самоповаги, взаєморозуміння і взаємодії, екзистенційно-діалогічного спілкування, цінності особистості, партнерства, педагогічної підтримки саморозвитку й самонавчання, самоорганізації і самовизначення. Формування саме такої ціннісно-сислової сфери свідомості старшокласника засобами літератури за умов профільної диференціації за різними напрямками сприятиме в перспективі появі нового типу вчителя (викладача), не спроможного діяти одновимірно (позитивне – негативне), категорично, предметноцентрично, ретрансляційно й об'єктно.

ціледосягнення; (планований кінцевий результат як образ бажаного й реального) (детально про це в § 7).

Набуття такої компетентності в професійно-фаховій і читацькій діяльності дозволить налагодити партнерські стосунки між учителем і учнем за чітко окресленими «правилами гри», з орієнтацією на гарантований планований результат і різномірні критерії оцінювання. Остання позиція – діагностування якості літературної освіти, повинна узгоджуватися з визначеною системою цілей на компетентнісному підході й урахувати рівні та елементи в читацькій діяльності школяра, описані автором у публікаціях, які подані в списку літератури.

Вищевикладене дає нам підстави стверджувати про можливість учителя літератури самостійно вибудовувати практичну професійно-фахову діяльність та зміст літературної освіти школярів за одним із варіантів набору змістових ліній, що враховує їх наявність і в Державних стандартах, і потребою практичного втілення під час співпраці учня-читача й учителя-словесника:

І варіант змістових ліній: аксіологічна, літературознавча, культурологічна (за Державним стандартом);

II варіант: аксіологічна лінія, літературознавча лінія, культурологічно-порівняльна лінія, комунікативно-мовленнєва лінія, діяльнісно-операційна лінія (наш варіант).

Наприклад, реалізація комунікативно-мовленнєвої змістової лінії передбачає забезпечення «виконавської діяльності» школярів – читання творів напам'ять (і не тільки). Відповідно до описаної вище моделі можна вибудувати конструкт оцінювання такої читацької діяльності, узгодивши її з 12-бальною системою, за такими рівнями: *кваліфіковане читання – виразне читання – майстерне читання – художнє читання АБО: підготовлене читання – кваліфіковане читання – виразне читання – художнє читання*. Тим самим ми означили ті компетентності й компетенції читача, якими він має оволодіти у своїй читацькій діяльності.

Регулятивом діяльності суб'єктів навчального процесу є Концепція літературної освіти, Державні стандарти, Державні програми з літератури та рекомендації Міністерства освіти і науки України.

Для реалізації аксіологічної й культурологічної ліній літературного розвитку читача під час моделювання життєвої ситуації або здійснення життєвого вибору слід спиратись на моральні традиції українського народу: співчуття, толерантність, поміркованість, виваженість, бажання допомогти, милосердя, колективізм, совісність.

Забезпечення порівняльної (компаративної) змістової лінії вимагає, щоб учитель чітко визначив перелік текстів для зіставлення, уклав його список для учнів і заздалегідь довів до їх відома, відібрав уривки, фрагменти текстів, змодлював систему різноваріативних запитань і завдань для сприйняття, усвідомлення та осмислення відібраного матеріалу. Зоровий і слуховий ряди літературно-мистецьких творів, які будуть використані під час порівняльної діяльності, мають бути в дозованому форматі представлені читачеві й продемонстровані на високому естетичному й технічному рівні, з урахуванням санітарно-гігієнічних вимог. Сьогодні цьому слугують Інтернет, інформаційні технології, використання комп'ютерної техніки, презентаційних слайдів тощо.

Комунікативно-мовленнєва змістова лінія словесником може бути зреалізована за умови, що кожен із підвидів (розвиток мовлення; виразне читання) буде спланований і представлений як варіативна програма з розвитку зв'язного мовлення в особистісно зорієнтованому просторі з урахуванням рівнів реакції на літературно-мистецьке явище (твір) і навчальних досягнень учнів, типів мовлення та жанрово-стильової манери письма. Така програма включає як класну роботу, так і можливий зміст мовленнєвої діяльності учня вдома самостійно, спільно з членами сім'ї та її оформлення і матеріалізація в продукт співпраці.

учень → автор → художній твір → персонаж → учитель → соціум → світова культура.

Створення таких умов забезпечить особистості формування «образу – себе – буття» та його складових: «образу Я», «образу Автора», «образу художнього твору», «образу літературного персонажа», «образу Я і літературного героя», «образу Світу», «образу Я у Світі» тощо. Така цілісність і повнота взаємодії всіх істотних сил людини (учня-читача) зі світом (літературно-мистецьким явищем) активізує внутрішні потенції особистості, які приведуть до вдосконалення її самої і суспільства. Тому співпраця суб'єктів/об'єктів навчально-пізнавального процесу має враховувати нову філософію освіти, яка вибудовується за синергетико-аксіологіко-акмеологічною парадигмою і сприяє розвитку як лінійного, так і нелінійного мислення, здатності з хаосу методів і прийомів, літературно-мистецьких текстів обрати ті, які допоможуть вибудувати власну модель цінностей, за якою звирятиметься сталий рух до акме-вершини професійної і життєвої досконалості.

Синергетико-аксіологіко-акмеологічний підхід передбачає цілу низку необхідностей у:

- переорієнтації ціннісно-цільової структури діяльності вчителя (викладача) щодо проектно-конструкторського моделювання змісту літературної освіти школярів;
- формуванні нового типу вчителя-словесника, здатного до сталості суб'єкт-суб'єктної організації і самоорганізації освітньо-культурологічного простору як учня-читача (студента), так і свого;
- забезпеченні високої продуктивності, професіоналізму учня-читача (студента), учителя літератури (викладача) відповідно до вибудованої траєкторії свого росту;
- створенні цілісної креативної особистості, здатної створити свою «Я-концепцію», утвердити і не втратити «Себе-у-Світі».

Тому синергетико-аксіологіко-акмеологічний підхід до професійно-методичної підготовки вчителя літератури сприяє створенню гуманістично зорієнтованого простору формування особистості як учителя (викладача), так і учня-читача (студента), виборі ними способів своєї діяльності в досягненні сталих, гарантованих результатів на локальному чи глобальному рівнях з урахуванням мотивів, ціннісних орієнтирів, вибудованої кожним своєї траєкторії розвитку відповідно до заданої ним же системи цілей, ціннісних норм тощо.

Методологія існуючої підготовки вчителя літератури у вищих навчальних закладах не передбачає звернення студента й учителя-словесника до смислової і ціннісної основи освіти. Вона базується в

6. ЛІТЕРАТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНЯ-ЧИТАЧА В ПРОСТОРІ СУЧАСНОГО УРОКУ

Оскільки креативність суб'єктів педагогічного процесу розвивається протягом усієї їхньої діяльності, то вона є вирішальним фактором просування до вершин педагогічної/літературно-мистецької майстерності, учневі допомагає стати кваліфікованим читачем, обом оволодіти необхідною системою вмінь-компетенцій.

Проектуючи зазначене на урок літератури, учитель має зважати, що основною одиницею за таких умов є діалогічна цілісність. Центром особистісно зорієнтованого процесу є не індивід учня чи вчителя, письменника чи літературного персонажа, а особистість. Тому діалогічну цілісність на уроці літератури в особистісно зорієнтованому просторі можна представити такою моделлю (Рис. 5-А):

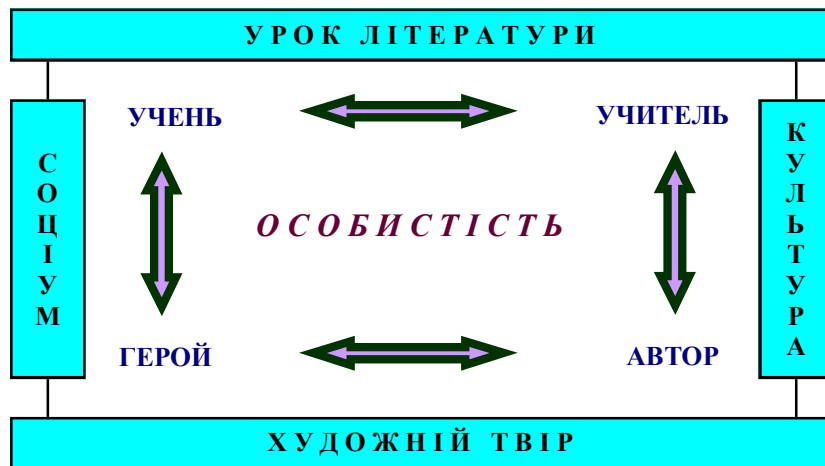

Рис. 5-А. Модель діалогічної цілісності уроку літератури в особистісно зорієнтованому просторі

Вісь, навколо якої все обертається, – це особистість, яка перебуває в різному часовому просторі (особистість у минулому, теперішньому, майбутньому), у певному соціумі, певній культурі та у взаємодії:

5. ОЦІНКА РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ-ЧИТАЧА ЗА КОМПЕТЕНЦІЯМИ

Компетентнісно-діяльнісна модель літературної освіти школярів урахує набір визначених компетенцій учня-читача, зорієнтована на предметний і міжпредметний рівні, уключає загальні критерії літературної компетентності школярів, систему цілей і діагностичних здатностей. Отже, можемо виділити складники, за якими оцінюватиметься сформованість літературної компетентності учня-читача за компетенціями.

Система компетенцій, якими оволодіває учень-читач під час літературної освіти, складається з компонентів, які можуть учителем структуруватися до рівнів навчальних досягнень і реалізовуватися в нормах оцінок, що визначені Міністерством освіти й науки України, і встановлюють чітке співвідношення між вимогами до знань, умінь, навичок і літературних компетенцій школяра та показником оцінки його компетентності в балах.

Нижче подано компоненти початкового, середнього, достатнього і високого рівнів за кожною із можливих змістових ліній літературної освіти школярів, компетентностей, компетенцій у системі духовно-мистецької культури. Вони продиктовані Державним стандартом базової і повної освіти літературного компонента освітньої галузі «Мови і літератури» [2], практикою вивчення літератури в різних типах середніх загальноосвітніх навчальних закладах основної і старшої школи та нашими доповненнями, які подані в параграфі 4.

Запропонований набір літературних компетенцій як «базові предметні» продиктовано вимогами Державного стандарту взагалі й літературного компонента зокрема, практикою учителів-словесників, досвіду автора, який описано в ряді публікацій [11; 12-15], та вимогами наказу Міністерства освіти і науки України щодо загальних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти й може бути таким:

АКСІОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ

Рівні набуття, досягнення	Критерії оцінювання літературної компетенції, досягнень учня-читача
І. Початковий (розпізнавання)	– уміє з допомогою словесника, товаришів вибудовувати особисті ціннісні орієнтири під впливом художнього твору, який вивчається, специфіки читачької діяльності, психологічних, інтелектуальних можливостей і соціальних викликів;

Рівні набуття, досягнення	Критерії оцінювання літературної компетенції, досягнень учня-читача
I. Початковий (розпізнавання)	<ul style="list-style-type: none"> володіє елементарними способами самовизначення в ситуаціях вибору позиції на основі запропонованої автором художнього твору або/ї власної; уміє приймати рішення, брати відповідальність за їх наслідки залежно від навчальної, життєвої ситуації, системи обраних або/ї власно вибудованої системи цінностей; виявляє бажання жити й діяти за аналогом або/ї особистісною ціннісною парадигмою; може обґрунтовувати вибір ціннісно-поведінкової моделі літературного персонажа, висловлювати своє ставлення з проєкцією на власну позицію
II. Середній (відтворення)	<ul style="list-style-type: none"> формулює особисті ціннісні орієнтири відповідно до представленої автором художнього твору поведінкової моделі, після аналізу та інтерпретації тексту, вивчення творчості письменника; розуміє недоречність механістичного копіювання поведінки, системи ціннісних орієнтирів, що представлені автором в умовно змодельованих життєвих ситуаціях літературних персонажів; вибирає самостійно або/ї під керівництвом способи самовизначення щодо оцінки дій і вчинків персонажів і своїх, що стануть основою ціннісної моделі; узгоджує свої рішення з наслідками власної поведінки у відповідності до ціннісної моделі, представленої автором або/ї вибудованої самостійно; може прогнозувати свої дії і вчинки, їх оцінювати відповідно до авторської або/ї особистісної ціннісної парадигми; забезпечує свою сформовану ціннісну парадигму власною поведінкою, позицією в навчанні та житті
III. Достатній (конструювання)	<ul style="list-style-type: none"> користується сформованою власною системою цінностей у процесі літературно-мистецької співпраці, намагається відповідати їй, зважаючи своє Я-людини-читача; достатньо володіє способами самовизначення, самооцінки в ситуаціях вибору на основі власної позиції з урахуванням умовно змодельованої картини життя літературних героїв як носіїв системи людських і національних цінностей; здатний шляхом вироблення літературного продукту, своєї поведінки демонструвати власне ставлення, активну життєву позицію; реалізує індивідуальну освітню й ціннісну траєкторію в повсякденному житті з урахуванням загальнолюдських, національних та етнічних вимог і норм
IV. Високий (творення)	<ul style="list-style-type: none"> має сформовану (на сьогоднішній день) власну ціннісну парадигму, яка узгоджена відповідно до літературно-мистецького матеріалу, що вивчається; досконало володіє способами самовизначення, самооцінки в ситуаціях вибору на основі тих художніх творів, які прочитані як програмові та самостійно вибрані, із власної громадянської і людської позиції; уміє приймати адекватні рішення, брати на себе відповідальність за їх наслідки, жити і діяти, узгоджуючи свою позицію із загально-людськими, вітчизняними й етнічними вимогами, не втрачаючи свого Я; сповна реалізує свої людські, читачькі, професійні потенції відповідно до сформованої ціннісно-етичної парадигми як успішної, толерантної, конкурентоспроможної Я-особистості

	<ul style="list-style-type: none"> уміє спілкуватися, говорити так, щоб його почули, відчували і зрозуміли та сприйняли; приймає учнів такими, якими вони є, вміє створювати ситуацію успіху, щиро радіти його/своєму успіху; об'єктивно організовує само-(взаємо-)оцінювання за чітко визначеними критеріями у відповідності до літературно-мистецької парадигми розвитку учня-читача чи гіпотетично ідеальної моделі учня-читача.
--	--

Базові поняття для формування фасилітативної компетенції учня-читача й учителя літератури:

- Фасилітатор** (від англ. to facilitate) – полегшувати; той, що допомагає, сприяє, полегшує.
- Фасилітація** – явище підвищення швидкості або продуктивності діяльності однієї людини під впливом образу іншої людини, який активізувався в його свідомості (за В. Семіченко, «Психологія спілкування», 160 с.).
- Фасилітація** (від англ. to facilitate – полегшувати, сприяти) – стиль педагогічного спілкування, який передбачає полегшення взаємодії під час спільної діяльності; ненав'язлива допомога групі чи окремій людині в пошуку способів виявлення і розв'язання проблем, налагодженні комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності.
Поняття введене К. Роджерсом, який вчителя називає фасилітатором спілкування. Вважає, що він має допомогти учневі вчитися, увиразнити себе як особистість; зацікавити, підтримати під час пошуку знань (Н. Бібік, «Енциклопедія освіти», с. 953-954).
- Інгібіція** (від лат. inhibere – стримувати, зупиняти) – сповільнення перебігу реакцій <...> фізіологічних процесів; явище, протилежне фасилітації (Словник іншомовних слів, с. 225).
- Соціальна фасилітація** – поліпшення якості й виконання деяких простих і добре засвоєних операцій (В. Бродовська та ін. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові, с. 185).
- Емпатія** (англ. empathy – співчуття, співпереживання) – здатність людини емоційно відповідати на переживання інших (Словник іншомовних слів, с. 199).
- Конгруентність** (лат. congruentia) – відповідність, узгодженість і рівність читачьких (професійно-фахових) дій під час літературної освіти.

	<ul style="list-style-type: none"> орієнтуватися в інформаційних потоках, уміти виділяти в них головне, значуще, об'єктивне, необхідне; уміти усвідомлено сприймати інформацію, яка розповсюджується каналами ЗМІ, систематизувати, виокремити й структурувати відібрані матеріали; бути здатним критично оцінити одержану (зібрану) інформацію, оптимально й доцільно використати та коректно посперитися на джерела, з яких вона видобута; знати електронні адреси, пошукові системи, сайти, які допоможуть зібрати необхідний літературно-мистецький матеріал відповідно до визначеної чи/ї обраної проблеми, питання, теми; володіти навиками користування Інтернетом, електронною поштою, використовувати інформаційні пристрої: комп'ютер, телевізор, відеомініфон, телефон, мобільний телефон, пейджер, факс, принтер, модем, копір та ін.; мати досвід участі в конференціях у режимі он-лайн, чат, форум тощо; знати й дотримуватися санітарно-гігієнічних вимог у використанні інформаційних засобів; володіти способами психолого-емоційної саморегуляції, самопідтримки й самоконтролю в роботі з інформаційними пристроями та засобами
--	---

ФАСИЛІТАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ

Рівні набуття, досягнення	Критерії оцінювання літературної компетенції, досягнень учня-читача
	<ul style="list-style-type: none"> володіє на різних рівнях складовими фасилітативної компетентності: <ul style="list-style-type: none"> емпатичне розуміння один одного в процесі літературної освіти, міжособистісних контактів; безумовне позитивне ставлення та повага поза всякими умовами один до одного під час читальних (професійно-фахових) дій, у життєвих ситуаціях; конгруентність кожного, його читальних (професійно-фахових) дій під час співпраці між собою та з літературно-мистецьким матеріалом; здатний бути присутнім, щоб упевненістю, довірою наповнити простір співпраці; уміє бути безстороннім і неупередженим, щоб будь-яка точка зору (позитивна чи/ї негативна) була почута або/ї з розумінням прийнята, толерантно й аргументовано спростована чи підтверджена; знає, яку методик, технологію (методи, прийоми, засоби) обрати/запропонувати, щоб мати гарантований планований результат; уміє організовувати процес учіння, читальні та міжособистісні дії не тільки за лінійним принципом, а уводити в синергетичний життєвий і літературно-мистецький простір; опосередковано впливає на внутрішній світ читача, вибудовує особистісно зорієнтовану систему цінностей та формує себе як успішну Я-особистість;

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОМПЕТЕНЦІЯ

Рівні набуття, досягнення	Критерії оцінювання літературної компетенції, досягнень учня-читача
I. Початковий (розпізнавання)	<ul style="list-style-type: none"> розуміє і відтворює окремі факти, епізоди з життя письменника, літературного персонажа; дає відповідь на питання; вибудовує на репродуктивному рівні повідомлення, зазначаючи назву твору, імена й прізвища, події, факти; упізнає літературний факт за описом або визначенням; може назвати жанр твору, указати уривок або головних персонажів, висловити своє ставлення, недостатньо аргументуючи його; упізнати, назвати теоретико-літературні поняття
II. Середній (відтворення)	<ul style="list-style-type: none"> виявляє розуміння фактів, пов'язаних із життям і творчістю письменника, системи змодельованих подій, персонажів художнього твору; передає суть події, що відбуваються у творі, розкриває зміст епізодів, подій, художнього твору в цілому; вибудовує повідомлення, сформулювавши тезу та навіши 1-2 аргументи; висловлює оцінювальне судження описаного; використовує різні види переказування (стисле, вибіркве, детальне); розкриває, з'ясовує зміст теоретико-літературних понять, може навести приклади; помічає фактичні помилки, мовленнєві, виправляє самостійно або/ї за допомогою вчителя, товаришів
III. Достатній (конструювання)	<ul style="list-style-type: none"> виявляє здатність будувати тексти в згорнутому та поширеному варіантах, стисло й повно давати відповіді на питання; самостійно або/ї під керівництвом учителя залучає для опрацювання різні джерела інформації; встановлює і пояснює причинно-наслідкові зв'язки між особистістю письменника й соціальними явищами, його біографією і творчістю, між подіями в художньому творі, між темою твору й культурологічним контекстом епохи, у яку він був написаний; виявляє розуміння й уміння різних видів аналізу, застосовуючи в практиці своєї літературної діяльності; характеризує літературний процес, творчість письменника (-ів), героїв художнього твору (-ів); аналізує й інтерпретує художній твір, образи (за зразком, алгоритмом, у стандартних і нових ситуаціях), застосовуючи теоретико-літературний інструментарій; аргументує свої враження від прочитаного; наводить докази на підтвердження висловленої думки, урахувавши жанрово-стильову манеру письма художника слова, композиційну особливість твору, свій життєвий і читальний досвід, щоб пізнати «Я-себе-соціум»; переважно самостійно виправляє допущені помилки
IV. Високий (творення)	<ul style="list-style-type: none"> досконало й вільно володіє матеріалом та навиками різних видів аналізу з доречним їх застосуванням; самостійно опрацьовує і використовує різні джерела інформації; виявляє здатність в оцінюванні художньо-мистецької вартості твору, особистості письменника, його творчості, літератури взагалі на інтелектуально-емоційному та аналітичному рівнях, у власному культурологічному контексті;

IV. Високий (творення)	<ul style="list-style-type: none"> – уміє продовжити задум письменника чи підготувати авторський текст із урахуванням жанрово-стильової манери письма митця, культурно-історичних умов, у яких писався твір, логіки подій, обставин життя і творчості автора; – створює власний художній текст, вибудовуючи систему подій, художніх образів зі своєю, індивідуальною інтерпретацією; – як правило, не припускається помилок, може самостійно їх виправляти у своєму та чужому мовленні (за наявності)
---------------------------------------	--

КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНЦІЯ

<i>Рівні набуття, досягнення</i>	<i>Критерії оцінювання літературної компетенції, досягнень учня-читача</i>
I. Початковий (розпізнавання)	<ul style="list-style-type: none"> – виявляє готовність вислухати і вступити в розмову, іноді вести суперечку або/і брати участь у дискусії; – висловлює свою думку, не аргументуючи її; – читає (розказує) підготовлений текст напам'ять, як правило, за заздалегідь підготовленою партитурою засобів виразності; – дає відповідь на запитання, переказує текст, уривок, але з використанням плану, схеми і т. ін.; – має недостатній досвід публічного виступу серед однокласників; діалог із товаришем, учителем під час вивчення художнього твору проводить на елементарному рівні; – поважає чужу думку, прислухається до порад і рекомендацій щодо побудови різного типу висловлювань; – може побудувати усне й письмове повідомлення за прочитаним твором; – допущенні помилки в усному й письмовому мовленні редагує, пояснює після попередньої перевірки вчителем
II. Середній (відтворення)	<ul style="list-style-type: none"> – готовий вступити в спілкування, керуючись пізнавальними й особистими мотивами; – готовий і вміє чути й слухати іншого, щоб вести діалог; – висловлює переважно грамотно свої думки в монологічному мовленні за прочитаним художнім твором; – може після зауважень і рекомендацій учителя, товариша скоригувати свій виступ; – будує повідомлення від імені читача, літературного персонажа і т. ін.; – використовує різні види повідомлень, переказування, типи мовлення (опис, розповідь, роздум), якщо запропоновано план, алгоритм, схема, модель; – поширює тезу, використовує декілька аргументів із запропонованих або/і самостійно; виявляє навички різних видів читання/розказування творів за самостійно й заздалегідь підготовленою партитурою; – бере участь у дискусіях, обговоренні; поважає думку опонента; – готовий, в основному, зайняти свою позицію, поставити себе на місце іншого; – готує за зразком відгук на прочитаний/переглянутий твір; – пропонує ановані списки до творчості одного письменника; – орієнтується в періодичних виданнях з метою їх презентації під час вивчення літературно-мистецького матеріалу; – помічає змістові, мовленнєві, граматичні, стилістичні, у письмовому мовленні – орфографічні та пунктуаційні помилки, виправляє їх самостійно або/і за допомогою вчителя, товаришів

IV. Високий (творення)	<ul style="list-style-type: none"> – досконало володіє різними видами діяльності в системі літературної освіти; – має достатньо-високий досвід планування й організації своєї читачької діяльності; – вибудовує різнопланову систему запитань і завдань до літературно-мистецького матеріалу відповідно до своїх інтелектуально-пізнавальних й емоційно-вольових здібностей; – оптимально й ефективно здійснює рефлексивно-аналітичні й оцінювальні дії щодо виконання дослідно-пошукових завдань над літературно-мистецьким твором; – володіє досвідом співпраці з різними категоріями й соціальними групами під час осягнення нетлінної суті літературно-мистецького явища; – виявляє високий рівень використання різних видів записів (тезування, анування, реферування, виписки, укладання таблиць: узагальновальні, порівняльні, типологічні, портретні, рис характеру літературного персонажа та ін.); – постійно працює над розвитком логіки, пам'яті, мислення, уяви й демонструє це під час літературно-мистецької, читачької діяльності, особистісної співпраці з товаришами, учителем; – аргументовано представляє результати співпраці, читачької діяльності, ґрунтовно описує напрацьоване, формулює переконливі висновки; – ефективно використовує різні джерела інформації до самостійно визначеної мети й завдань, презентує результати дослідно-пошукової читачької діяльності, використовуючи комп'ютерні засоби, інформаційні технології (текстові, графічні редактори, презентації тощо)
---------------------------------------	---

Як приклад, можемо подати зразок додаткових (фонових) компетенцій, набір їх формується за потреби і є довільним. Вони розвиваються, поглиблюються в учня-читача в процесі літературно-мистецької діяльності. Компетенції можуть бути проструктуровані за вищеподаною таблицею й тими рекомендаціями, які описані нами, з урахуванням Загальних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти й науки України (наказ МОН України від 05.05.2008 р., № 371).

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ

<i>Рівні набуття, досягнення</i>	<i>Критерії оцінювання літературної компетенції, досягнень учня-читача</i>
	<ul style="list-style-type: none"> – володіти навиками роботи з різними джерелами інформації: книгами, підручниками, довідниками, літературно-критичними матеріалами, хрестоматіями, енциклопедіями, словниками, епістолярною спадщиною письменника, мемуарними й архівними джерелами, CD-ROM, Інтернет; – самостійно знаходити, видобувати, систематизувати, аналізувати, відбирати необхідну інформацію для вирішення літературно-мистецьких проблем, організовувати, адаптувати, зберігати й передавати її;

I. Початковий (розпізнавання)	<ul style="list-style-type: none"> – ставить питання до літературних фактів і явищ на рецептивно-репродуктивному рівні; – виявляє розуміння/нерозуміння умовно змодельованих у художньому творі картин життя; – вступає в діалог, може працювати в колективі з метою вирішення літературно-мистецьких проблем; – використовує деякі прийоми запам'ятовування, розвиває своє логічне, образне мислення тощо; – описує результати, робить елементарні висновки
II. Середній (відтворення)	<ul style="list-style-type: none"> – виявляє уміння користуватися різними видами діяльності під керівництвом учителя; – використовує прийоми побудови системи літературних цілей до теми, що вивчається; – проводить рефлексійні дії, оцінювання літературних досягнень власних і товаришів під контролем учителя; – володіє певним набором навичок до аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації, виділяє конкретне й загальне, головне й другорядне та ін.; – використовує доречно різні способи й резерви розвитку різних типів пам'яті, уваги, мислення на основі літературно-мистецького матеріалу; – коректно веде діалог, дискусію, працюючи над вирішенням літературно-мистецької проблеми в парі, малій групі, колективі; – може вибудувати набір питань і завдань, які засвідчують уміння пошукати розпізнавання літературних фактів, сюжетних елементів, відтворювати описані картини, події, давати їм оцінку тощо; – представляє результати співпраці з художнім твором, самостійно, з товаришем, робить і пояснює висновки до проведеної читачької діяльності
III. Достатній (конструювання)	<ul style="list-style-type: none"> – доцільно послуговується різними видами діяльності як самостійно, так і під керівництвом учителя; – має певний досвід самостійної побудови цілеутворювальної системи своєї читачької діяльності; – організовує свої дії на самостійне досягнення результату, пояснює свої дії як читача, робить вагомі висновки, визначає перспективи розвитку; – вибудовує систему завдань і запитань за літературно-мистецьким матеріалом, враховуючи різні типи, рівні складності тощо, зважає на специфіку своїх інтелектуально-вольових можливостей, самого літературного матеріалу та ін.; – має досвід співпраці з товаришами, вміє обробляти зібрані факти, аргументувати в режимі усного й писемного мовлення, з використанням різних видів записів, структурувати результати, висновки; – висуває систему гіпотез, в основному, самостійно або/у співпраці з учителем, вміє з товаришами їх підтверджувати/спростовувати; – вибирає умови й може організувати самостійне спостереження за фактами, явищами літературно-мистецького твору; – вільно володіє різними каталогами, джерелами інформації; – оптимально використовує свої інтелектуально-пізнавальні, емоційно-вольові можливості для вирішення літературно-мистецької проблеми під час дослідно-пошукової діяльності

III. Достатній (конструювання)	<ul style="list-style-type: none"> – готовий вступити в розмову, діалог за прочитаним/переглянутим літературно-мистецьким твором; – аргументовано висловлює свою точку зору усно й письмово, використовуючи різні види й типи мовлення; – уміє коректно, толерантно виступати під час дискусії, суперечки, поважаючи думку іншого, спростовує чи заперечує її; – має достатній досвід публічного виступу, готує письмове повідомлення, реферат, доповідь за 2-3 джерелами; – готує бібліографічний список літератури до запропонованої проблеми, теми, користуючись різними каталогами; – самостійно складає різні плани, модель-схему виступу, повідомлення, творчої роботи, яка враховує в більшості своїй родову й жанрово-стильову манеру конкретного письменника, творчість якого вивчається на даний момент; – використовує можливі міжпредметні зв'язки, проводить літературні паралелі та мистецькі аналогії; – реалізує свою літературну творчість за зразком до вивчуваного твору; – достатньо грамотно володіє усним і писемним мовленням; – оптимально використовує засоби виразного читання для відтворення/передачі ідейно-естетичного задуму автора художнього твору; презентує усно, письмово, з використанням інформаційних технологій різні літературно-мистецькі видання; – виступає публічно з повідомленням, реферативним дослідженням серед однокласників, на читачькій конференції; – готовий адекватно вибудовувати свій виступ, зважаючи на склад аудиторії, ситуації; – має сформоване почуття самоповаги й поваги до іншої людини, культури, іншої думки, позиції тощо; – переважно самостійно виправляє допущені помилки, класифікує з використанням алгоритму, схеми
IV. Високий (творення)	<ul style="list-style-type: none"> – готовий уступити в розмову, діалог за прочитаним/переглянутим літературно-мистецьким твором, керуючись пізнавальними, діловими, особистісними мотивами; – веде цивілізований діалог на принципах плюралізму думок, поваги й толерантного ставлення до інших тверджень, культурних явищ різних національностей; – коригує свою поведінку під час спілкування; – матеріалізує свої знання, уміння, навички, здатності в літературно-мистецький продукт, який є логічним продовженням прочитаного/побаченого або/ї створює оригінальний власний текст; – здійснює порівняльне, компаративне, культурологічне зіставлення текстів, вибудовуючи систему подій, художніх образів зі своєю власною індивідуальною інтерпретацією, відповідно до жанрово-стильової манери письма митця або/ї власної, культурно-історичних умов тощо; – виявляє лідерські уміння, здатність керувати процесом спілкування; – має досвід публічних виступів, взаємодії з різними групами людей; – застосовує засоби виразного читання з метою майстерного донесення до слухача ідейно-естетичної домінанти художнього твору;

IV. Високий (творення)	<ul style="list-style-type: none"> – активно використовує різнопланові джерела інформації як на папероносіях, так і електронних; – виявляє позитивні навички спілкування в полікультурному, поліетнічному й багатоконфесійному просторі, які базуються на знаннях історичних коренів і традиціях різних національних спільнот і соціальних груп; – демонструє за будь-яких обставин почуття поваги до себе, інших, толерантно ставиться до носіїв різних культур; – як правило, не припускається помилок, може самостійно їх виправляти у своєму та чужому мовленні (за наявності), класифікувати
---------------------------------------	---

КУЛЬТУРОЛОГІЧНО-ПОРІВНЯЛЬНА КОМПЕТЕНЦІЯ

Рівні набуття, досягнення	Критерії оцінювання літературної компетенції, досягнень учня-читача
I. Початковий (розпізнавання)	<ul style="list-style-type: none"> – виявляє елементарні знання й навички в оцінці найважливіших досягнень вітчизняної і світової культури; – розробляє проекти культурологічного спрямування в групі, за підтримки товаришів, під керівництвом учителя літератури, мистецтва тощо; – застосовує засоби й технології інтеркультурної взаємодії під керівництвом і в групі; – може адекватно оцінити твори літератури в житті читача/глядача, порівняти тощо; – володіє елементарними мовленнєвими навичками рідної й одної іноземної мови та нормами мовної культури в процесі комунікації; – має початковий рівень знань національних традицій і обрядів, виявляє їх у літературі, мистецтві; – виявляє почуття взаємоповаги до людей різних мов, культур, релігій; – володіє елементарними методами самовиховання, які зорієнтовані на традиції вітчизняні та інших національностей; – вибудовує свою поведінкову модель на основі ціннісних орієнтирів, які закладено у творах літератури, мистецтва різних народів, узгоджує з вітчизняними нормами, правилами, традиціями; – виявляє толерантне ставлення до інших культур, намагається жити й діяти відповідно до особисто вибудованої моделі
II. Середній (відтворення)	<ul style="list-style-type: none"> – виявляє знання й навички в оцінці найважливіших досягнень вітчизняної і світової культури; – розробляє проекти культурологічного спрямування, відтворюючи досвід вітчизняний та інших націй, культур; – оптимально використовує засоби й методи інтеркультурної технології в осягненні досвіду культур різних народів, націй, релігій; – оцінює твори літератури й мистецтва в зіставленні, порівнянні, виявляючи типове, оригінальне й своєрідне; – користується державною, рідною й іноземною мовами для осягнення національної культурної спадщини та інших народів у процесі комунікації; – розуміється на національних традиціях, обрядах і звичаях, які втілено в той чи інший мистецький текст, розшифровує символіку, зіставляючи з літературним твором (-ами); – володіє й демонструє толерантне ставлення до різних культур, традицій, вибудовуючи свою поведінкову модель; – здатний до конструктивної діяльності, поєднати традиції та звичаї в умовах культурного, мовного та релігійного різноманіття

III. Достатній (конструювання)	<ul style="list-style-type: none"> – демонструє достатні знання й навички в оцінці найважливіших досягнень вітчизняної і світової культури; – розробляє проекти культурологічного спрямування переважно самостійно, конструктивно працює в групі, оцінює власну діяльність та діяльність інших; – ефективно використовує засоби й методи інтеркультурної технології для осягнення досвіду культур різних народів, націй, релігій; – володіє досконало державною мовою та на достатньому рівні іноземною мовою для прочитання й осягнення різних текстів у процесі міжкультурної комунікації; – демонструє під час своєї поведінки толерантне й конструктивне ставлення до традицій різних культур, адекватно оцінюючи місце вітчизняної спадщини в просторі світового виміру
IV. Високий (творення)	<ul style="list-style-type: none"> – ефективно використовує знання й застосовує їх для аналізу й оцінки досягнень світової, європейської й вітчизняної науки та культури; – адекватно оцінює твори літератури й мистецтва в зіставленні, порівнянні, виявляючи типове, оригінальне й своєрідне; – активно застосовує під час розробки культурологічних проектів у системі літературної освіти засоби й технології інтеркультурної взаємодії; – виявляє високий рівень користування українською, рідною та іноземною мовами з метою підвищення свого культурного рівня під час опрацювання різнопланових мистецьких текстів; – демонструє високу здатність до матеріалізації культурологічних проектів, ефективного застосування мовленнєвих навичок і норм відповідної мовної культури, символів, текстів у процесі комунікації; – творчо застосовує методи самовиховання, які враховують його індивідуальність, а також своєрідне й оригінальне в системі національних і європейських цінностей для вибудови своєї життєвої стратегії, поведінкових моделей; – толерантно й гуманно зорієнтована особистість, здатна конструктивно та адекватно жити й діяти в умовах культурного, мовного, релігійного різноманіття

ДІЯЛЬНІСНО-ОПЕРАЦІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ

Рівні набуття, досягнення	Критерії оцінювання літературної компетенції, досягнень учня-читача
I. Початковий (розпізнавання)	<ul style="list-style-type: none"> – має уявлення про різні види діяльності, загальну структуру діяльності (цілеутворення, планування, реалізація, аналіз результатів); – ставить з допомогою вчителя мету, визначає завдання свого літературного розвитку відповідно до теми, яка вивчається, життєвої або/і професійної ситуації; – аналізує досягнутий результат, може провести елементарні дії щодо оцінювання за зразком, визначеними критеріями своєї читачької діяльності, товариша; – володіє прийомами рефлексії; – виявляє окремі уміння до аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації, виділяє конкретне й загальне, головне й другорядне та ін.; – послуговується різними джерелами інформації під час виконання репродуктивних завдань, фіксує прочитане через прості форми записів (простий і частково складний план; дає назви розділам; епізодам; укладає таблицю) тощо.